

Beelden en verwachtingen met betrekking tot de maatschappelijke participatie van VSO en PrO jongeren

Annemarie Homburg en Margreet Kranendonk

Afstudeeronderzoek in kader van SPH (Sociaal Pedagogische Hulpverlening)

29 mei 2017

Auteurs:

Annemarie Homburg (130984)
Margreet Kranendonk (130264)

Onderwijsinstelling: Christelijke Hogeschool Ede

Opleiding: Sociaal Pedagogische Hulpverlening

Verdiepingsminor: Hulpverlening aan gehandicapten

Opdrachtgevers:

Paul Abma MA

Eigenaar/directeur AHHA vof

Spreker, trainer, schrijver, methoden ontwikkelaar

Drs. Freerk Steendam

Eigenaar/directeur onderwijskundig adviesbureau Freerk Steendam Advies

Afstudeerbegeleider:

Nicolien de Jong- Veldkamp

Beoordelaar:

Jan Willem Nus

© 2017

Niets uit deze uitgave mag zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de onderzoekers worden openbaar gemaakt of verveelvoudigd, waaronder begrepen het reproduceren ten behoeve van een onderneming, organisatie of instelling of voor eigen oefening, studie of gebruik welk(e) niet strikt privé van aard is.

Samenvatting

Sinds 1 januari 2015 heeft de Participatiewet in Nederland haar intrede gedaan. Deze wet is er gekomen om ervoor te zorgen dat zoveel mogelijk mensen met of zonder arbeidsbeperking participeren in de maatschappij en aan het werk kunnen. Het doel van de regering is dat mensen met een lichamelijke, psychische of verstandelijke beperking zoveel mogelijk aan de slag gaan in een 'gewone' baan. Door de intrede van de Participatiewet is men er binnen het Voortgezet Speciaal Onderwijs en het Praktijk Onderwijs veel meer op gefocust om leerlingen met arbeidsmogelijkheden op te leiden richting maatschappelijke participatie in plaats allen maar richting dagbesteding.

In dit onderzoek is er gekeken naar wat de beelden en verwachtingen zijn rondom het opleiden van VSO en PrO jongeren richting hun maatschappelijke participatie. Omdat er geen duidelijkheid was rondom de beelden en verwachtingen met betrekking tot het opleiden richting arbeid is in dit onderzoek geprobeerd om deze beelden en verwachtingen in kaart te brengen. Hiervoor is literatuur studie gedaan en zijn er interviews gehouden met het personeel van scholen, de ouders van leerlingen en de leerlingen zelf. Daarbij zijn er verschillende punten onderzocht. Het eerste punt dat is onderzocht is, wat de meningen zijn van betrokkenen van het feit dat de VSO en PrO jongeren moeten worden opgeleid richting arbeid. Het tweede punt dat is onderzocht is, welk type onderwijs er nodig is om de jongeren optimaal te kunnen opleiden richting arbeid. Als derde punt is onderzocht, welke drempels er zijn of welke drempels betrokkenen ervaren met betrekking tot de beperkingen die jongeren op het VSO en PrO hebben. Als vierde punt is onderzocht, welke rol de opvoeding van jongeren met een beperking speelt op weg naar hun maatschappelijke participatie. En als laatste is onderzocht welke aandachtspunten er nog zijn met betrekking tot het opleiden richting arbeid.

De voornaamste conclusie die uit het onderzoek kan worden getrokken is, dat er al veel dingen zijn opgezet die het opleiden van VSO en PrO jongeren richting arbeid op een positieve manier beïnvloeden. Er zijn echter ook aandachtspunten naar voren gekomen met betrekking tot het opleiden richting arbeid.

Er zijn aan de hand van de conclusie verschillende aanbevelingen geformuleerd. Deze aanbevelingen kunnen het opleiden richting maatschappelijke participatie verbeteren. De punten die regelmatig in de conclusie naar voren komen hebben merendeels betrekking op de betrokkenheid van de ouders en de rol van de werkgever ten aanzien van de maatschappelijke participatie van VSO en PrO jongeren.

Inhoudsopgave

Samenvatting.....	1
Voorwoord	4
Hoofdstuk 1 Methodologie	5
1.1 Aanleiding onderzoek.....	5
1.2 Probleembeschrijving.....	6
1.3 Vraagstelling	6
1.4 Toegelichte begrippen.....	7
1.5 Onderzoeksmethoden.....	7
1.6 Doelstellingen, doelgroep en resultaten.....	10
1.7 Leeswijzer	11
Hoofdstuk 2 Literatuurverkenning	13
2.1 Inleiding	13
2.2 Huidige ontwikkelingen maatschappelijke participatie VSO en PrO jongeren	13
2.3 Beelden, verwachtingen en verhalen met betrekking tot participatie	19
2.4 Conclusie	23
Hoofdstuk 3 Interviews	24
3.1 Inleiding	24
3.2 Hoe ziet de uitstroom naar maatschappelijke participatie er uit?	24
3.3 Welk onderwijs is er nodig voor maatschappelijke participatie?	25
3.4 Wat zijn de drempels met betrekking tot maatschappelijke participatie?	28
3.5 Welke rol heeft opvoeding binnen maatschappelijke participatie?	28
3.6 Wat zijn de aandachtspunten met betrekking tot maatschappelijke participatie?	30
3.7 Conclusie	31
Hoofdstuk 4 Interviews	32
4.1 Inleiding	32
4.2 Hoe ziet de uitstroom naar maatschappelijke participatie er uit?	32
4.3 Beelden van de toekomstige werkplek en werkzaamheden	33
4.4 Welk onderwijs is er nodig voor arbeidstoeleiding?	34
4.5 Wat zijn de drempels met betrekking tot maatschappelijke participatie?	35
4.6 Welke rol heeft opvoeding in maatschappelijke participatie?.....	36
4.7 Wat zijn de aandachtspunten met betrekking tot maatschappelijke participatie?	37
4.8 Conclusie	38
Hoofdstuk 5 Interviews	39
5.1 Inleiding	39

5.2 Beeld van toekomstig werk of dagbesteding	39
5.3 Begeleiding vanuit school gericht op voorbereiding maatschappelijke participatie	39
5.4 Aandachtspunten met betrekking tot maatschappelijke participatie	40
5.5 Positie van ouders in voorbereiding op maatschappelijke participatie	41
5.6 Conclusie	42
Hoofdstuk 6 Interviews	43
6.1 Inleiding	43
6.2 Aandachtspunten van ouders met betrekking tot maatschappelijke participatie	43
6.3 Aandachtspunten onderwijzend personeel met betrekking tot maatschappelijke participatie	43
6.4 Conclusie	45
Hoofdstuk 7 Conclusie, aanbevelingen, discussie en evaluatie	46
7.1 Inleiding	46
7.2 Conclusie	46
7.2 Aanbevelingen	48
7.3 Product	50
7.4 Discussie	51
7.5 Evaluatie	51
7.5.2 Doelstelling	52
7.5.3 Procesevaluatie	53
Bibliografie	55
Bijlage 1: Interviewprotocol onderwijzend personeel	58
Bijlage 2: Interviewprotocol ouders	59

Voorwoord

Voor u ligt de scriptie 'Beelden en verwachtingen met betrekking tot de weg naar maatschappelijke participatie van VSO en PrO jongeren'.

Deze scriptie is geschreven in het kader van ons afstuderen aan de opleiding Sociaal Pedagogische Hulpverlening aan de Christelijke Hogeschool Ede en is uitgevoerd in opdracht van BorisLijn. Het onderzoek voor deze scriptie is uitgevoerd op twee verschillende VSO scholen, namelijk: VSO De Blink en VSO De Toekomst. In de periode van december 2016 tot en met mei 2017 zijn wij bezig geweest met het onderzoek en het schrijven van deze scriptie.

Gedurende ons onderzoek stonden onze opdrachtgevers vanuit BorisLijn: Paul Abma en Freerk Steendam en onze afstudeerbegeleidster Nicolien de Jong-Veldkamp altijd voor ons klaar. Hun inbreng en enthousiasme hebben ons geholpen tijdens het doen van ons onderzoek en het schrijven van deze scriptie. Hierbij willen wij graag onze begeleiders bedanken voor de fijne begeleiding en hun ondersteuning tijdens dit traject. Tevens willen wij VSO De Blink en VSO De Toekomst hartelijk bedanken voor hun bereidheid om mee te werken aan dit onderzoek. Dankzij hun medewerking hebben wij onze interviews kunnen afnemen, waardoor wij verder konden met het onderzoek. Tot slot willen wij alle respondenten bedanken die aan dit onderzoek hebben meegewerkt. Zonder hun medewerking hadden wij dit onderzoek nooit kunnen realiseren.

Wij hopen dat u door het lezen van dit onderzoek inzichtelijk krijgt welke beelden en verwachtingen er zijn met betrekking tot de weg naar maatschappelijke participatie van VSO en PrO jongeren.

Wij wensen u veel leesplezier toe!

Annemarie Homburg en Margreet Kranendonk

Ede, 29 mei 2017

Hoofdstuk 1 | Methodologie

1.1 Aanleiding onderzoek

De aanleiding voor ons onderzoek komt voort uit de constatering dat veel sociaal werkers die werkzaam zijn met jongeren die onderwijs volgen op VSO en/of PrO scholen of die dit hebben gevolgd, te maken krijgen met secundaire problemen zoals: jongeren met depressiviteitsklachten of agressief gedrag. Deze problemen lijken te zijn ontstaan door het gat tussen “het ideaalbeeld” van de overheid waarbij iedereen zo veel mogelijk aan het werk gaat in een ‘gewone’ baan en de realiteit van participatie van deze jongeren in de praktijk.

Dit gat tussen “het ideaalbeeld” van de overheid en de realiteit van participatie van deze jongeren in de praktijk is vooral zichtbaar geworden toen op 1 januari 2015 in Nederland de Participatiewet haar intrede deed. De wet is gekomen om zoveel mogelijk mensen met of zonder arbeidsbeperking werk te laten vinden: “Iedereen die kan werken maar daarbij ondersteuning nodig heeft, onder de Participatiewet valt (De Rijksoverheid, 2016).” De overheid wil dat mensen met een lichamelijke, psychische of verstandelijke beperking zoveel mogelijk aan de slag gaan in een ‘gewone’ baan. Gemeenten en UWV zijn als verantwoordelijke aangewezen om de begeleiding naar werk vorm te geven. Dit is vastgesteld in de Wet Banenafspraken en quotum arbeidsbeperkten (De Rijksoverheid, 2016).

Vanuit de overheid wordt deze verandering, waarbij mensen met een arbeidsbeperking zoveel mogelijk worden opgeleid om ook te gaan werken, gezien als een positieve verandering. Het is alleen de vraag of dat ook haalbaar is. Uit onderzoek van Nieuws uur (de Groot & Roerdink, 2016) is namelijk gebleken dat gemeenten nog niet klaar zijn voor de veranderingen als gevolg van de nieuwe wet- en regelgeving jonggehandicapten die op 1 januari 2015 haar intrede deed. Evelien Meester, die gemeenten adviseert bij de uitvoering van de Participatiewet zegt: “Je ziet dat gemeenten in het beginstadium staan. Ze hebben veel bedacht om de leerlingen aan het werk te helpen. Maar de stap om werkelijk banen te creëren is nog lastig te zetten uur (de Groot & Roerdink, 2016)”. Een ander punt wat naar voren komt in het artikel is dat gemeenten de doelgroep niet goed kennen en dat ze niet weten hoe ze deze jongeren moeten begeleiden. Men geeft aan dat het daarom belangrijk is dat er een betere samenwerking komt tussen scholen en gemeenten (de Groot & Roerdink, 2016). Een speler die hier op in wil spelen is de Boris Aanpak.

De Boris Aanpak richt zich namelijk op de maatschappelijke ontwikkeling waarbij van VSO en PrO jongeren wordt verwacht dat zij, indien mogelijk, opgeleid worden richting arbeid. De Boris Aanpak is ontwikkeld door Samenwerkingsorganisatie Beroepsonderwijs Bedrijfsleven (SBB).

In aanvulling op de Boris Aanpak is BorisLijn ontwikkeld door Freerk Steendam en Paul Abma, omdat zij begeleiding in het implementeren van de Boris Aanpak misten. Het doel van BorisLijn is om VSO en PrO scholen te helpen om de Boris Aanpak effectief te implementeren en te bewaken zodat VSO en PrO jongeren zo goed mogelijk voorbereid worden op hun maatschappelijke participatie (Abma & Steendam, De BorisLijn, 2017).

Wat Steendam en Abma ontdekten tijdens het schrijven van het implementatieplan bij BorisLijn is, dat het voor sommige scholen een kleine stap is om hun leerlingen voor te bereiden op (beschutte) arbeid maar dat het voor andere scholen een grotere stap blijkt te zijn. Op dit moment hebben zij nog niet voldoende inzichtelijk wat de beelden en verwachtingen zijn van onderwijzend personeel, ouders en VSO en PrO jongeren met betrekking tot de voorbereiding op maatschappelijke participatie van VSO en PrO jongeren. Om beter inzichtelijk te maken wat deze beelden en verwachtingen zijn is hier onderzoek naar gedaan.

1.1.1 Inhoud onderzoek

Zoals in de aanleiding hierboven beschreven staat, is nog niet voldoende bekend welke beelden en verwachtingen onderwijzend personeel op VSO en PrO scholen, ouders en de VSO en PrO leerlingen zelf hebben met betrekking tot de voorbereiding op maatschappelijke participatie van VSO en PrO

leerlingen. En in welke mate deze overeenkomen of afwijken van de in de literatuur geschetste beelden, verwachtingen en verhalen met betrekking tot de voorbereiding op maatschappelijke participatie van VSO en PrO jongeren. Het is belangrijk om te weten wat die beelden verwachtingen zijn, want het zou juist helpend kunnen zijn in de interactie tussen de betrokkenen om te weten hoe andere betrokken partijen denken over de manier waarop de voorbereiding op maatschappelijke participatie van VSO en PrO jongeren wordt vormgegeven. Wanneer men dit van elkaar helder heeft, kan hier in de begeleiding mogelijk rekening mee worden gehouden, zodat iedereen die betrokken is bij deze jongeren hen op een wijze kan vormen die passend is bij het individu.

Doordat de jongeren beter op hun niveau worden begeleid en op hun kwaliteiten worden aangesproken, vertonen zij mogelijk minder secundaire problemen zoals depressiviteitklachten of agressief gedrag. Dit betekent voor betrokken Sociaal Werkers en andere betrokkenen dat deze zich beter bezig kunnen houden met het bereiken van hun doel namelijk; de jongeren op de voor hen juiste plek terecht laten komen in de maatschappij.

1.1.2 Betrokken instelling

In dit onderzoek wordt gekeken naar onderwijzend personeel, ouders en leerlingen die betrokken zijn bij VSO school De Toekomst uit Ede of bij VSO De Blink uit Veenendaal.

Beide scholen bieden onderwijs aan leerlingen van twaalf tot twintig jaar met een verstandelijke, lichamelijke of meervoudige beperking.

1.2 Probleembeschrijving

Er lijken verschillende beelden en verwachtingen te bestaan van de overheid en andere betrokkenen met betrekking tot de voorbereiding op maatschappelijke participatie van VSO en PrO jongeren, als ook in de vormgeving van het onderwijs waarin er naar deze maatschappelijke participatie wordt toe gewerkt. Het is niet bekend welke beelden en verwachtingen onderwijzend personeel, ouders en van de VSO en PrO jongeren zelf hebben ten aanzien van deze maatschappelijke participatie.

Om VSO en PrO jongeren beter voor te kunnen bereiden op hun maatschappelijke participatie is het nodig om te weten welke beelden en verwachtingen onderwijzend personeel, ouders en VSO en PrO jongeren hebben. Wanneer deze beelden en verwachtingen in kaart zijn gebracht, kunnen zij worden meegenomen in de interactie tussen de betrokkenen, als ook in de vormgeving van de voorbereiding op maatschappelijke participatie van VSO en PrO jongeren.

1.3 Vraagstelling

1.3.1 Hoofdvraag

Wat zijn de beelden en verwachtingen van VSO en PrO jongeren en van de stakeholders met betrekking tot de voorbereiding op maatschappelijke participatie van VSO en PrO jongeren?

1.3.2 Deelvragen

1. Wat zijn de beelden, verwachtingen en verhalen die de literatuur schetst met betrekking tot de voorbereiding op maatschappelijke participatie van VSO en PrO jongeren?
2. Wat zijn de beelden en verwachtingen van het onderwijzend personeel met betrekking tot de voorbereiding op maatschappelijke participatie van VSO en PrO jongeren?
3. Wat zijn de beelden en verwachtingen van ouders met betrekking tot de voorbereiding op maatschappelijke participatie van hun VSO en PrO jongeren?
4. Wat zijn de beelden en verwachtingen van VSO en PrO jongeren met betrekking tot hun voorbereiding op maatschappelijke participatie?
5. Wat zijn volgens de jongeren, de ouders en het onderwijzend personeel belangrijke aandachtspunten bij de begeleiding van de beelden en verwachtingen die zij hebben met betrekking tot de voorbereiding op maatschappelijke participatie van VSO en PrO jongeren?

1.4 Toegelichte begrippen

Voortgezet Speciaal Onderwijs, VSO

Scholen die voortgezet onderwijs aanbieden aan leerlingen met lichamelijke- en/of verstandelijke beperkingen, langdurige ziekte, psychiatrische stoornissen of ernstige gedragsproblemen.

Praktijkonderwijs, PrO

Het praktijkonderwijs is er voor leerlingen voor wie het behalen van een diploma in één van de leerwegen binnen het vmbo te hoog gegrepen is.

BorisLijn

BorisLijn is een aanpak die jongeren uit het VSO en PrO begeleidt naar een stage en/of arbeidsplek.

Maatschappelijke participatie

Het meedoen in de samenleving.

Participatiewet

Op 1 januari 2015 ingevoerde wet die erop gericht is om zoveel mogelijk mensen met of zonder arbeidsbeperking werk te laten vinden.

Wajong-uitkering

De Wajong- uitkering verzekert alle jongeren (bij wie aan het begin van hun volwassenheid duidelijk wordt, dat zij door een handicap of ziekte zo beperkt worden dat ze een kleine kans hebben op een normaal werkend bestaan) van een basisinkomen tot hun 65ste jaar.

UWV

Uitvoeringsinstituut Werknemersverzekeringen, is een overheidsinstelling die belast is met de uitvoering van alle werknemersverzekeringen. Daarnaast wordt bij het UWV het doelgroepregister bijgehouden.

Doelgroepregister

In het doelgroepregister wordt bijgehouden wie er in aanmerking komt voor een baan binnen de Wet banenafpraak en quotum arbeidsbeperkten.

Ouders

Met ouders worden niet alleen de biologische ouders bedoeld maar ook evv'ers (eerst verantwoordelijke verzorgende), persoonlijk begeleiders, voogden en andere mensen die met de opvoeding van de leerlingen te maken hebben gehad.

Stakeholders

Tijdens dit onderzoek wordt met de stakeholders bedoeld: Het onderwijzend personeel, de ouders van de leerlingen van het VSO en het PrO en de VSO en PrO leerlingen zelf.

1.5 Onderzoeksmethoden

In deze paragraaf is beschreven welk type onderzoek, welke onderzoeksmethoden gebruikt zijn en welke risico's zich voor kunnen doen tijdens het onderzoek. Tevens worden de doelstellingen en beoogde resultaten besproken.

1.5.1 Type onderzoek

In dit onderzoek is gekozen om gebruik te maken van een kwalitatieve onderzoeksmethode. Kwalitatief onderzoek heeft een beschrijvend karakter. Dit is nodig om tot een verantwoord en bruikbaar eindproduct te komen. In het onderzoek wordt gebruik gemaakt van verschillende

onderzoeksmethoden, om de validiteit en betrouwbaarheid te vergroten (Baarda, et al., 2013, p. 72). Dit wordt triangulatie genoemd. Om de onderzoeksvraag te kunnen beantwoorden, is er gebruik gemaakt van de verschillende kwalitatieve onderzoeksmethoden. De onderzoeksmethoden die gebruikt zijn voor dit onderzoek zijn: literatuurstudie, documentenonderzoek en interviews. Hieronder wordt per deelvraag toegelicht welke onderzoeksmethode gebruikt zal worden.

1.5.2 Onderzoeksmethoden

Per deelvraag wordt hieronder weergegeven welke onderzoeksmethoden gebruikt worden.

Deelvraag 1 - Literatuurstudie

Voor het beantwoorden van de eerste deelvraag is gebruik gemaakt van literatuurstudie. In de literatuur is onderzocht welke maatschappelijke ontwikkelingen met betrekking tot de maatschappelijke participatie van VSO en PrO jongeren zich sinds eind jaren '90 hebben plaatsgevonden in Nederland. Op deze manier is in kaart gebracht op welke wijze er vanuit de overheid gestimuleerd wordt met betrekking tot de maatschappelijke participatie van VSO en PrO jongeren. Vervolgens is er in de literatuur gezocht naar beelden, verhalen en verwachtingen met betrekking tot de participatiewet en de daarbij behorende ontwikkelingen. Hieruit zijn een vijftal positieve beelden, verhalen en verwachtingen naar voren gekomen en een viertal kritische beelden, verhalen en verwachtingen.

Deelvraag 2, 3, 4, 5 - Interviews en labelsysteem

Deelvraag 2

Voor het beantwoorden van deelvraag twee zijn zes interviews afgenomen met onderwijzend personeel die werkzaam zijn op VSO De Toekomst of VSO De Blik. Onder de respondenten waren mensen met verschillende functies, zo was er één directeur, één teamleider, drie leerkrachten en één onderwijsassistent. De duur van elk interview was plus minus 30 minuten.

Deelvraag 3

Voor het beantwoorden van deelvraag drie zijn vijf interviews afgenomen met ouders van een kind die onderwijs volgt op VSO De Toekomst. De duur van elk interview was plus minus 30 minuten.

Deelvraag 4

Voor het beantwoorden van deelvraag vier zijn zeven interviews afgenomen met leerlingen van VSO De Toekomst en VSO De Blik. De duur van elk interview was plus minus 10 minuten.

Deelvraag 5

Voor het beantwoorden van deelvraag vijf zijn de zes interviews met onderwijzend personeel en de vijf interviews met ouders van VSO leerlingen gebruikt.

Voor de beantwoording van deelvragen twee tot en met vijf is gebruikt gemaakt van topicinterviews, omdat dit onderzoek over meningen, beelden, verwachtingen en verhalen gaat. In een topicinterview staan de topics meestal vast, maar is de bevragingmethode open (Baarda, et al., 2013, p. 150). Het doel is dat de respondenten hun verhaal kunnen doen en hierin niet worden beperkt door een gesloten vraagstelling. De topics zijn gebaseerd op vijf speerpunten die tijdens het vooronderzoek naar voren kwamen. Deze vijf speerpunten vormen de leidraad van het onderzoek.

De vijf speerpunten:

Speerpunt 1: *Beelden en verwachtingen over de maatschappelijke participatie van VSO en PrO jongeren. (Hoe ziet het werk er bijvoorbeeld uit?)*

Speerpunt 2: *Beelden en verwachtingen ten aanzien van de vormgeving van het onderwijs gericht op toekomstige maatschappelijke participatie VSO en PrO leerlingen.*

Speerpunt 3: *Beelden en verwachtingen ten aanzien van de drempels van VSO en PrO jongeren, zoals kwetsbaarheid in verband met beperking, met betrekking tot hun maatschappelijke participatie.*

Speerpunt 4: *Beelden en verwachtingen over hoe de begeleiding van ouders en onderwijzend personeel positief kan bijdragen aan de maatschappelijke participatie van de VSO en PrO leerlingen.*

Speerpunt 5: *Aandachtspunten met betrekking tot de voorbereiding op de maatschappelijke participatie van VSO en PrO jongeren.*

1.5.2.1 Dataverzameling interviews

Alle zestien interviews zijn afgenomen met een voice recorder en alle zestien interviews zijn verbatim(letterlijk) uitgetypt om de informatie van de respondenten te kunnen analyseren. Vervolgens is alle irrelevante tekst uit de interviews geschrapt en zijn de tekstfragmenten gelabeld volgens het stappenplan van Baarda (Baarda, et al., 2013).

Er is gekozen om 'grounded' te labelen: een onderzoeksmethode waarbij een label aan het fragment wordt gegeven waarbij het van belang is dat het label zo dicht mogelijk bij tekst blijft. (Baarda, et al., 2013) Door het 'grounded' labelen zijn alle tekstfragmenten eerst voorzien van sublabels. Deze sublabels zijn vervolgens onderverdeeld onder kernlabels welke zichtbaar zijn in het kernlabelschema.

Bij de beantwoording van deelvraag vier is afgezien van het 'grounded' labelen, omdat de antwoorden van deze respondenten(VSO en PrO leerlingen) vaak niet bruikbaar was zonder de context van de vraag erbij te betrekken. Bij de beantwoording van deze deelvraag wordt verwezen naar het interview waar het fragment te vinden is.

1.5.3 Beperking onderzoeksmethoden en risico's

Risico: Literatuuronderzoek

Een risicofactor in het zoeken van literatuur kan zijn dat er weinig literatuur beschikbaar is waarin positieve of kritische beelden, verwachtingen en verhalen geschetst worden over de voorbereiding op maatschappelijke participatie van VSO en PrO jongeren. Dit betekent dat de literatuur beperkt kan zijn, omdat het gaat over een zeer actuele maatschappelijke ontwikkeling.

Risico: Medewerking respondenten

Een algemene risicofactor is dat er onvoldoende respondenten beschikbaar zullen zijn die mee willen werken aan ons onderzoek. Wanneer dit het geval is zal er samen met de opdrachtgever gekeken worden naar andere mogelijke respondenten.

Ook kan het gebeuren dat tijdens het onderzoek sprake is van weerstand of dat er geen respons op berichten om contact te leggen volgt. In deze situaties zullen de onderzoekers eerst samen overleggen of zij zelf deze situaties op kunnen lossen met de betreffende personen. Mocht de situatie dusdanig zijn dat de onderzoekers niet zelf bij machte zijn om het op te lossen, dan zal er contact worden gelegd met opdrachtgevers om samen naar een oplossing te zoeken.

Een volgend risico ten aanzien van de medewerking van respondenten is dat dit onderzoek draait om het in kaart brengen van de beelden en verwachtingen van respondenten met betrekking tot de voorbereiding op maatschappelijke participatie van VSO en PrO jongeren. Dit betekent dat er veel afhangt van de openheid en input die de respondenten teruggeven tijdens interviews. Het zou kunnen zijn dat dit thema een beladen onderwerp voor de respondenten is of dat zij terughoudend zijn om zich openlijk uit te spreken. Het is ook mogelijk dat de respondenten nog niet eerder nagedacht of gesproken hebben over dit thema wat als gevolg kan hebben dat zij nog geen doordachte mening hebben. Wat kan resulteren in het geven van sociaal wenselijke antwoorden. Dit kan betekenen dat de inhoud van de interviews wat betreft validiteit en betrouwbaarheid minder kunnen worden.

Risico: Interviews

Het topicinterview biedt beperkte structuur, waardoor de kans op uiteenlopende interviews toeneemt. Belangrijk is dat de interviewers zich aansluiten bij de respondent, hierdoor zal op thema's die van belang zijn voor de respondent ingegaan worden. Door aan te sluiten bij de respondent zullen de thema's per respondent verschillend zijn, wat kan leiden tot het bespreken van irrelevante thema's voor het onderzoek.

1.6 Doelstellingen, doelgroep en resultaten

1.6.1 Doelstelling

Het doel is om aan het eind van dit onderzoek aan de hand van resultaten van het literatuuronderzoek en de interviews met onderwijzend personeel, ouders en VSO leerlingen in kaart is gebracht wat de beelden en verwachtingen zijn met betrekking tot de maatschappelijke participatie van VSO en PrO jongeren en wat dit vervolgens betekent met betrekking tot de voorbereiding op maatschappelijke participatie van VSO en PrO jongeren. Uit deze resultaten van het literatuuronderzoek en de interviews zullen conclusies en aanbevelingen voortvloeien.

Doelstelling BorisLijn, de opdrachtgevers

Dit onderzoek wil BorisLijn nieuwe inzichten geven in wat er in de voorbereiding van VSO en PrO jongeren met betrekking tot hun maatschappelijke participatie kan verbeteren. Met voor hen als uiteindelijk doel dat zij deze nieuwe inzichten mee kunnen nemen bij de introductie van BorisLijn bij de betrokkenen zodat de voorbereiding van VSO en PrO jongeren zo optimaal mogelijk vorm kan worden gegeven.

Doelstelling onderwijzend personeel

Dit onderzoek wil het onderwijzend personeel nieuwe inzichten geven in wat er met betrekking tot hun handelwijze eventueel nog kan verbeteren zodat VSO en PrO jongeren op een juiste manier worden begeleid naar hun maatschappelijke participatie.

Doelstelling ouders

Dit onderzoek wil de ouders meer kennis geven van de wijze waarop zij betrokken kunnen worden met betrekking tot de voorbereiding op maatschappelijke participatie van hun kind.

Doelstelling VSO en PrO jongeren

Dit onderzoek wil inzichtelijk maken welke aandachtspunten er zijn met betrekking tot de voorbereiding op de maatschappelijke participatie van VSO en PrO jongeren, waardoor de begeleiding van deze jongeren verbeterd kan worden.

1.6.2 Doelgroep

De doelgroep van dit onderzoek betreft de volgende partijen:

- Freerk Steendam en Paul Abma, ontwikkelaars BorisLijn en tevens opdrachtgevers
- Onderwijzend personeel op VSO en PrO scholen
- Ouders van VSO en PrO leerlingen
- VSO en PrO leerlingen

1.6.3 Resultaten

Onderzoeksresultaat

Het resultaat van dit onderzoek zal bestaan uit een onderzoeksverslag met literatuurverkenning, een dataverzameling uit interviews en wordt afgesloten door een eindconclusie met aanbevelingen. Naar aanleiding van de eindconclusie met aanbevelingen zal er een product worden gemaakt voor de ontwikkelaars van BorisLijn.

Allereerst zal het door de onderzoekers beoogde resultaat per betrokken partij worden weergegeven.

Resultaat BorisLijn, de opdrachtgevers

Dit onderzoek levert BorisLijn nieuwe inzichten op ten aanzien van wat de beste manier is om BorisLijn te introduceren op scholen. Met als resultaat dat BorisLijn de voorbereiding van VSO en PrO jongeren met betrekking tot hun maatschappelijke participatie zo optimaal mogelijk vorm kan geven.

Resultaat van het onderwijzend personeel

Het personeel krijgt meer inzicht in wat ouders van VSO en PrO jongeren aan kennis en begeleiding nodig hebben om hun kind goed te kunnen begeleiden naar zijn/haar maatschappelijke participatie.

Resultaat van de ouders

De ouders krijgen de mogelijkheid om aan te geven wat zij aan kennis of begeleiding nodig hebben om hun kind goed te kunnen begeleiden naar zijn/haar maatschappelijke participatie.

Resultaat VSO en PrO jongeren

Dit onderzoek zal als resultaat hebben dat inzichtelijk is gemaakt hoe er vanuit verschillende betrokken partijen wordt gedacht ten aanzien van de voorbereiding op maatschappelijke participatie van VSO en PrO jongeren. Er staan aandachtspunten in met betrekking tot de voorbereiding van VSO en PrO jongeren naar hun maatschappelijke participatie, waardoor de begeleiding van deze jongeren verbeterd kan worden.

Dit onderzoek levert VSO en PrO jongeren op dat er een duidelijker beeld komt van de aandachtspunten die onderwijzend personeel en ouders constateren met betrekking tot de juiste voorbereiding van deze VSO en PrO leerlingen op hun maatschappelijke participatie. Tevens levert het de ontwikkelaars van BorisLijn mogelijk nieuwe inzichten op ten aanzien van wat de beste manier is om BorisLijn te introduceren op scholen. Met ook weer als resultaat dat de voorbereiding op maatschappelijke participatie van VSO en PrO jongeren soepeler en beter zal verlopen.

1.7 Leeswijzer

Het onderzoeksverslag is onderverdeeld in zeven hoofdstukken.

Het eerste hoofdstuk bestaat uit de verantwoording van hoe het onderzoek is opgezet. Deze verantwoording zal bestaan uit de paragrafen: Aanleiding, context, probleemanalyse, hoofd- en deelvragen en doelstelling. Daarnaast zal de onderzoeksmethode per deelvraag worden toegelicht.

Het tweede hoofdstuk bestaat uit de beantwoording van de eerste deelvraag: “Wat zijn de beelden, verwachtingen en verhalen die de literatuur schetst met betrekking tot de voorbereiding op maatschappelijke participatie van VSO en PrO jongeren? In dit hoofdstuk wordt doormiddel van literatuuronderzoek gekeken naar welke maatschappelijke ontwikkeling er zich sinds 1998 heeft plaatsgevonden met betrekking tot de voorbereiding op maatschappelijke participatie van VSO en PrO jongeren. Tevens zal er toegelicht worden welke beelden, verwachtingen en verhalen er in de literatuur geschetst zijn met betrekking tot de voorbereiding op maatschappelijke participatie van VSO en PrO jongeren.

Het derde hoofdstuk bestaat uit de beantwoording van de tweede deelvraag: “Wat zijn de beelden en verwachtingen van het onderwijzend personeel met betrekking tot de voorbereiding op maatschappelijke participatie van VSO en PrO jongeren?” In dit hoofdstuk worden de uitkomsten van de interviews met het onderwijzend personeel op de twee VSO scholen beschreven. Er zal aan de hand van de labelmethode antwoord gegeven worden op de vraag welke beelden en verwachtingen het onderwijzend personeel heeft met betrekking tot de voorbereiding op maatschappelijke participatie van VSO en PrO jongeren.

Het vierde hoofdstuk bestaat uit de beantwoording van de derde deelvraag: “Wat zijn de beelden en verwachtingen van ouders met betrekking tot de voorbereiding op maatschappelijke participatie van hun VSO en PrO jongeren?” In dit hoofdstuk worden de uitkomsten van de interviews met de ouders van VSO jongeren beschreven. Er zal aan de hand van de labelmethode antwoord worden gegeven op de vraag welke beelden en verwachtingen ouders hebben met betrekking tot de voorbereiding op maatschappelijke participatie van VSO en PrO jongeren.

Het vijfde hoofdstuk bestaat uit de beantwoording van de vierde deelvraag: “Wat zijn de beelden en verwachtingen van VSO en PrO jongeren met betrekking tot hun voorbereiding op maatschappelijke participatie?” In dit hoofdstuk worden de uitkomsten van de interviews met de leerlingen van de twee VSO scholen beschreven. Er zal antwoord worden gegeven doormiddel van verwijzingen naar welke beelden en verwachtingen VSO jongeren hebben met betrekking tot hun voorbereiding op maatschappelijke participatie.

Het zesde hoofdstuk bestaat uit de beantwoording van de vijfde deelvraag: “Wat zijn volgens de jongeren, de ouders en het onderwijzend personeel belangrijke aandachtspunten met betrekking tot de voorbereiding op maatschappelijke participatie van VSO en PrO jongeren?” In dit hoofdstuk worden de uitkomsten van de interviews met het onderwijzend personeel, ouders van VSO jongeren en de VSO jongeren zelf beschreven. Er zal aan de hand van de labelmethode antwoord worden gegeven op de vraag welke aandachtspunten het onderwijzend personeel, de ouders of de VSO leerlingen noemen met betrekking tot de voorbereiding van VSO en PrO jongeren op maatschappelijke participatie.

Het zevende hoofdstuk bestaat uit de conclusie van ons onderzoek, waarbij er antwoord wordt gegeven op de hoofdvraag: “Wat zijn de beelden en verwachtingen van VSO en PrO jongeren en van de stakeholders met betrekking tot de voorbereiding op maatschappelijke participatie van VSO en PrO jongeren?” Aansluitend bij de conclusie worden er aanbevelingen geschreven voor de ontwikkelaars van BorisLijn. Deze komen voort uit de antwoorden die gedurende ons onderzoek op deelvragen gegeven zijn. Na de conclusie en de aanbeveling wordt er aan de hand van een discussie kritisch gekeken naar dit onderzoeksverslag. Hierin wordt benoemd welke delen van het onderzoek op een andere manier uitgevoerd hadden kunnen worden.

Hoofdstuk 2 | Literatuurverkenning

2.1 Inleiding

‘Wat zijn de beelden, verwachtingen en verhalen die de literatuur schetst met betrekking tot de voorbereiding op maatschappelijke participatie van VSO en PrO jongeren?’ (Deelvraag 1)

Om deze vraag te beantwoorden komt eerst aanbod wat de huidige ontwikkelingen zijn met betrekking tot de maatschappelijke participatie van VSO en PrO jongeren. Daarna wordt toegelicht wat de in de literatuur geschetste beelden, verwachtingen en verhalen zijn rondom deze ontwikkelingen.

2.2 Huidige ontwikkelingen maatschappelijke participatie VSO en PrO jongeren

Om inzicht te krijgen in de huidige ontwikkelingen van VSO en PrO jongeren met betrekking tot hun maatschappelijke participatie, is er eerst in de literatuur onderzocht wat de ontwikkeling is geweest omtrent de wet- en regelgeving ten aanzien van deze maatschappelijke participatie.

2.2.1 Faciliterende wetgeving: De Wajong-uitkering

Allereerst is het van belang om de Wajong toe te lichten. De Wajong is een wet die jongeren, waarbij aan het begin van hun volwassenheid duidelijk wordt dat zij door een handicap of ziekte zo beperkt worden in hun mogelijkheden waardoor zij een kleinere kans hebben op een normaal werkend bestaan, voorziet van een basisinkomen tot hun 65ste levensjaar. De Wajong-regeling is in 1998 ingevoerd. Het doel van de Wajong was om deze groep mensen financieel te ondersteunen en ze op die manier een bepaalde zekerheid te geven. Maar in de praktijk bleek dat in de periode van 2001-2006 de instroom van de Wet Arbeidsongeschiktheidsvoorziening Jonggehandicapten (Wajong) nagenoeg verdubbelde van 7.000 in 2001 tot 13.600 in 2006 (UWV, 2006).

Het UWV schat in dat het aantal Wajongers zonder aangepast beleid het komende decennium sterk zal groeien onder andere vanwege de toegenomen instroom en ook omdat er pas vanaf 2023 Wajongers uitstromen doordat zij de pensioengerechtigde leeftijd hebben bereikt waardoor hun Wajong-uitkering overgaat in de AOW (Algemene Ouderdomswet) (Suijker, 2007).

Als reactie op deze verontrustende cijfers publiceerde de Raad voor Werk en Inkomen in oktober 2009 een advies met de naam “*Kansrijker werken met Wajongers*”.

In dit advies geven zij aan dat met de invoering van de nieuwe Wet Wajong, welke per 1 januari 2010 haar intrede deed, jonggehandicapten nadrukkelijk aangesproken worden op hun mogelijkheden en dat zij gestimuleerd worden om zichzelf verder te ontwikkelen via een opleiding en werk. Volgens dit advies kan een jonggehandicapte voortaan niet langer meer onvoorwaardelijk aanspraak maken op een Wajong-uitkering. Een jonggehandicapte komt voortaan pas in aanmerking voor een Wajong 2010 als blijkt dat het verkrijgen van een inkomen uit arbeid onmogelijk is (Raad voor Werk en Inkomen, 2009).

Uit de eerste cijfers van het UWV blijkt dat de wijziging van de Wajong, de instroom in de uitkering heeft verminderd (Berendsen, et al., 2011). Volgens het Sociaal en Cultureel Planbureau is en blijft de arbeidspositie van Wajongers desondanks nog steeds kwetsbaar (Jehoel-Gijsbers, 2010). De raad voor Werk en Inkomen geeft aan dat veel Wajongers graag willen werken en ook werk vinden, maar in de praktijk blijkt dat het moeilijk is om het werk te behouden (Wissink, Mallee, & Leer, 2009). Sinds 2007 is er in Nederland steeds meer aandacht om van Nederland een participatiesamenleving te maken in plaats van een verzorgingsstaat.

2.2.1.1 Project Iedereen doet mee

Om een aanzet te geven om van Nederland een participatiesamenleving te maken heeft het kabinet in 2007 een project gestart onder de naam *“Iedereen doet mee”*. Het project waarborgt dat de afspraken met gemeenten en sociale partners op landelijk niveau nagekomen worden, zodat mensen verder worden geholpen bij het zoeken naar werk en participatie (Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid, 2007). Volgens Piet Hein Donner, toenmalig minister van Sociale Zaken en Werkgelegenheid, stelt deelname aan de arbeidsmarkt mensen in staat om voor eigen inkomen te zorgen en biedt het ze mogelijkheden om te integreren en emanciperen. Het gevolg hiervan is dat burgers een positief gevoel van eigenwaarde ontwikkelen. Daarnaast is betaald werk volgens Piet Hein Donner de meest effectieve en duurzame manier om armoede te bestrijden (Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid, 2007). Als iedereen zich breed inzet op de arbeidsmarkt of in de zorg voor elkaar, dan geeft dat de samenleving veerkracht en maakt het haar weerbaarder. Volgens Donner is dit de beste manier waarop Nederland zich beter voorbereid op de toekomst en waardoor zij uiteindelijk er klaar voor is om duurzaam te groeien (Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid, 2007).

2.2.2 Participatiewet als oplossing

Een invloedrijk persoon die voorstander bleek van Nederland als een participatiesamenleving is Koning Willem Alexander. Zo vertelde hij tijdens de troonrede van 2013 *“Het is onmiskenbaar dat mensen in onze huidige netwerk- en informatiesamenleving mondiger en zelfstandiger zijn dan vroeger. Gecombineerd met de noodzaak om het tekort van de overheid terug te dringen, leidt dit ertoe dat de klassieke verzorgingsstaat langzaam maar zeker verandert in een participatiesamenleving. Van iedereen die dat kan, wordt gevraagd verantwoordelijkheid te nemen voor zijn of haar eigen leven en omgeving.”* (Willem-Alexander, 2013)

In deze troonrede werd het begrip ‘participatiesamenleving’ officieel geïntroduceerd in de Nederlandse samenleving.

De overheid voert veranderingen door, om van de klassieke verzorgingsstaat die Nederland is een participatiesamenleving te maken. Een belangrijk doel is om de zorg toegankelijk, goed en de kosten ervan betaalbaar te houden (Boer, 2015).

2.2.2.1 Invoering Participatiewet

Naar aanleiding van dit ingezette proces als gevolg waarvan Nederland geleidelijk veranderde in een participatiesamenleving heeft op 1 januari 2015 de Participatiewet haar intrede gedaan. *“Iedereen die kan werken maar daarbij ondersteuning nodig heeft, valt onder de Participatiewet. De wet is er om zoveel mogelijk mensen met of zonder arbeidsbeperking werk te laten vinden (De Rijksoverheid, 2016).”* De overheid vindt het namelijk belangrijk dat iedereen meedoet in de samenleving.

Volgens De Eerste Kamer is de bedoeling van de Participatiewet dat meer mensen met een afstand tot de arbeidsmarkt een baan vinden. Door de intrede van de participatiewet wil het kabinet onder andere de schotten tussen de wetten Wet werk en bijstand(Wwb), Wet sociale werkvoorziening(WSW) en Wajong(Wet werk en arbeidsondersteuning jonggehandicapten) weghalen. Het door het kabinet beoogde doel van deze verandering is dat het zal leiden tot minder bureaucratie en regeldruk.

Daarnaast hebben het kabinet en de sociale partners in het sociaal akkoord in 2013 afgesproken dat zij extra banen zullen creëren voor deze specifieke groep mensen die een afstand hebben tot de arbeidsmarkt. Om het voor werkgevers aantrekkelijk te maken om een werknemer met een beperking in dienst te nemen, worden werkgevers hierbij financieel ondersteund. Werkgevers kunnen loonkostensubsidie ontvangen. Deze loonkostensubsidie komt in de plaats van de loondispensatie. Door loondispensatie zouden arbeidsgehandicapte werknemers eerst een aantal jaren minder dan het minimumloon verdienen. Dankzij de loonkostensubsidie verdienen zij ten

minste het minimumloon met als resultaat dat zij ook een volwaardig pensioen kunnen opbouwen (Eerste Kamer der Staten-Generaal, 2013).

Een andere manier waarop de overheid voor mensen met een lichamelijke, psychische of verstandelijke beperking probeert te helpen is het vinden van een baan, want dat is voor hen vaak moeilijk. Om hier een bijdrage aan te leveren komen er tot 2026 rond de 125.000 extra banen bij. In de marktsector komen er 100.000 banen bij en bij de overheid 25.000 banen. Dit worden de garantiebannen genoemd. Als verantwoordelijken voor de begeleiding naar werk zijn de gemeenten en het UWV aangewezen. Dit is vastgesteld in de Wet Banenafpraak en quotum arbeidsbeperkten (De Rijksoverheid, 2016). De doelgroep voor deze garantiebannen is vooral de groep kwetsbare jongeren uit het Voortgezet Speciaal Onderwijs, het Praktijkonderwijs en de Entree-opleidingen. Door de Wet Banenafpraak en quotum arbeidsbeperkten zijn werkgevers met meer dan 25 werknemers (of 40.575 verloonde uren) verplicht om een bepaald aantal mensen met een beperking in dienst te nemen. In juni 2017 wordt de volgende meting gehouden waarin wordt nagegaan of werkgevers en de overheid nog steeds voldoen aan de Banenafpraak. Voldoen werkgevers daar niet aan, dan kan het zijn dat zij hiervoor vanaf 2019 een quotumheffing van € 5000 per niet-ingevulde arbeidsplaats per jaar voor moeten betalen (UWV, sd).

Begin 2017 zijn er weer nieuwe wetsveranderingen geweest welke tot doel hebben om de praktische uitvoering van de Participatiewet en de Wet banenafpraak verder te verbeteren. Aanleiding voor deze wijzigingen zijn dat er signalen van verschillende organisaties uit de praktijk en vanuit de Tweede Kamer naar voren kwamen waaruit bleek dat onderdelen van de Participatiewet en de Wet banenafpraak verbeterd kunnen worden (Eerste Kamer der Staten-Generaal, 2016).

Het doel van deze wetswijziging is om de praktische uitvoering van de Participatiewet en de Wet banenafpraak verder te verbeteren, zodat het voor werkgevers en gemeenten eenvoudiger wordt om mensen met een arbeidsbeperking in een dienstbetrekking te plaatsen. Men hoopt dat er op deze manier minder sprake van bureaucratie zal zijn.

2.2.2.2 Gevolgen Participatiewet

Door de invoering van de participatiewet en de verandering van de criteria om een Wajong toegekend te krijgen, gaat er meer gekeken worden naar de arbeidsmogelijkheden van Wajongers.

Het UWV is verantwoordelijk om te beoordelen welke huidige Wajongers kunnen werken. Voor Wajongers die volledig en duurzaam arbeidsongeschikt zijn zal er niets veranderen. Zij zullen hun volledige uitkering van UWV behouden. Wajongers waarvan blijkt dat zij wel arbeidsvermogen hebben, ontvangen vanaf 2018 een lagere uitkering namelijk 70 procent van het wettelijk minimumloon in plaats van 75 procent.

De Jonggehandicapten met arbeidsvermogen die zich na 1 januari 2015 melden voor de aanvraag van een Wajong-uitkering, kunnen niet meer naar het UWV voor inkomensondersteuning, maar zijn vanaf dan aangewezen op de gemeente.

Verder veranderde er voor Wsw'ers (Wet sociale werkvoorziening) die in 2014 een vast dienstverband hadden niets. Zij konden hun baan en hun salaris behouden. Mensen met een Wsw-indicatie die eind 2014 nog op de wachtlijst stonden, vallen vanaf 1 januari 2015 onder de Participatiewet (Divosa, sd).

Het UWV geeft aan dat zij vanaf 2015 tot en met 2017 alle mensen met een oude Wajong of Wajong 2010 erop gaat beoordelen of zij ondanks hun ziekte of handicap arbeidsmogelijkheden hebben. De UWV zegt dat het iedereen die arbeidsvermogen heeft blijft begeleiden bij het vinden van werk (UWV, sd). De jonggehandicapten met arbeidsvermogen maar die daarbij wel begeleiding nodig hebben, vallen vanaf 2015 onder de verantwoordelijkheid van de gemeentes.

2.2.2.3 Verantwoordelijkheid gemeentes

Sinds de invoering van de Participatiewet wordt van gemeenten verwacht dat zij de groeiende doelgroep van jonggehandicapten met arbeidsvermogen, die daarbij wel begeleiding nodig hebben, ondersteuning bieden zodat ook zij aan de slag kunnen bij een baan (De Rijksoverheid, 2016). Daarnaast zijn gemeenten, sinds de intrede van de Participatiewet, samen met het UWV verantwoordelijk geworden voor de vormgeving van het speciaal onderwijs. De mensen die in aanmerking komen voor de garantiebannen worden opgenomen in het doelgroepregister van het UWV. In het doelgroepregister staan alle mensen die meetellen voor de Wet Banenafpraak en quotum arbeidsbeperkten. Dit zijn onder andere de mensen die onder de Participatiewet vallen en van wie het UWV heeft vastgesteld dat zij niet 100 procent van het wettelijk minimumloon kunnen verdienen (Mijn werknemer heeft een Wajong-uitkering of valt onder de Participatiewet, z.d.). Door de invoering van de Participatiewet in 2015 is de begeleiding vanuit de AWBZ voor mensen met een beperking vervallen en is er geen centrale indicatie meer voor dagbesteding. De gemeente kijkt per persoon welke voorziening het meest geschikt is (Steendam, Abma, Kerkhofs, & Verwer, 2015). Concreet betekent dit dat er in de toekomst minder leerlingen van VSO of PrO scholen uit zullen stromen richting een vorm van dagbesteding.

2.2.3 Uitstroom VSO en PrO jongeren

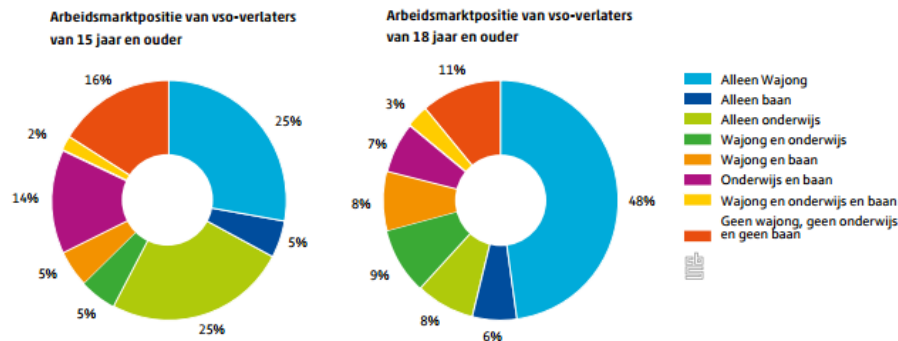
Als er in de toekomst minder VSO en PrO leerlingen uitstromen richting een vorm van dagbesteding is het van belang om eerst de huidige uitstroomrichtingen van VSO en PrO jongeren in kaart te brengen.

2.2.3.1 Uitstroomrichtingen VSO jongeren

Binnen het VSO is de diversiteit groot, vandaar dat er veel verschillende uitstroomrichtingen zijn. Zo zijn er leerlingen die uitstromen naar het vervolgonderwijs, zijn er leerlingen die voorbereid worden op de arbeidsmarkt en zijn er leerlingen die voorbereid worden op (arbeidsmatige) dagbesteding. Om recht te doen aan deze diversiteit wordt er binnen het VSO een onderscheid gemaakt tussen deze drie uitstroomprofielen:

- Het eerste uitstroomprofiel is het vervolgonderwijs. Van leerlingen in dit uitstroomprofiel wordt verwacht dat zij in staat zijn om een diploma in het voortgezet onderwijs te behalen (vwo, havo, vmbo) of een diploma niveau mbo-1.
- Het tweede uitstroomprofiel is de arbeidsmarkt. Bij leerlingen in dit uitstroomprofiel wordt ingeschat dat zij naar een loonvormende arbeid opgeleid kunnen worden, maar dat zij niet in staat zullen zijn om een volledig diploma in het voortgezet onderwijs of mbo-1 kunnen behalen. Binnen dit uitstroomprofiel worden de volgende drie vormen onderscheiden: Arbeid in een regulier bedrijf (in combinatie met landelijk erkend(e) certificaat/certificaten), arbeid in een regulier bedrijf (zonder certificaten) en (beschermde) arbeid in sociale werkvoorziening
- Het derde uitstroomprofiel is de (arbeidsmatige) dagbesteding. Leerlingen in dit uitstroomprofiel worden vanuit het VSO opgeleid naar een dagbesteding voorziening. Hierbij zijn er de volgende drie vormen: Arbeidsmatige dagbesteding, taak- of activiteit gerichte dagbesteding, belevingsgerichte dagbesteding (SLO, sd).

In 2014 is er door het CBS onderzoek gedaan naar de uitstroomrichtingen van leerlingen van het VSO (de Roos & Bloem, 2014). Bij het verlaten van het VSO zijn er verschillende uitstroommogelijkheden: Wajong, vervolgonderwijs, een baan, een combinatie van deze mogelijkheden of geen van deze mogelijkheden. In september 2011 waren dit de arbeidsmarktposities van VSO-verlaters:

(de Roos & Bloem, 2014).

Van alle VSO-verlaters heeft een kwart van hen in september 2011 een baan gevonden. Van deze jongeren vindt het merendeel (59 procent) een baan voor meer dan twaalf uur per week. Jongeren met een auditieve en communicatieve beperking die op het VSO in cluster 2 zaten, vinden verhoudingsgewijs het meest een baan (36 procent). Jongeren met een visuele beperking (cluster 1) vinden het minst vaak een baan (5 procent). De branche waarin de meeste jongeren werk vinden is de 'handel' (35 procent). Ook de branches 'verhuur en overige zakelijke diensten' en 'horeca' zijn populair met respectievelijk 18 en 16 procent (de Roos & Bloem, 2014).

2.2.3.2 Uitstroomrichtingen PrO jongeren

Leerlingen in het praktijkonderwijs (PrO) zijn wat betreft niveau en mogelijkheden een zeer diverse deelgroep. Vandaar dat de uitstroom ook varieert van dagopvang of sociale werkvoorziening tot doorstroom naar mbo en reguliere arbeid. Jaarlijks zijn er ongeveer 27.000 leerlingen die naar het praktijkonderwijs gaan. Dit aantal leerlingen is relatief constant. De uitstroom richting arbeid is door de jaren heen eveneens redelijk constant gebleken. Ongeveer 38 procent van de leerlingen stroomt uit naar een arbeidsplek met of zonder opleidingsmogelijkheid. De leerlingen komen even vaak op reguliere als op gesubsidieerde arbeidsplekken terecht. Slechts een klein deel van de PrO-leerlingen stroomt uit naar een sociale werkvoorziening. Ongeveer een derde van de PrO-leerlingen stroomt uit naar het middelbaar beroepsonderwijs (mbo). In toenemende mate stromen zij uit naar MBO niveau 2 (Messing & Valkestijn, 2014).

Om VSO en PrO scholen ook verantwoordelijkheid te geven met betrekking tot de voorbereiding op maatschappelijke participatie van hun leerlingen is de wet Kwaliteit (V)SO ingevoerd.

2.2.3.3 Verantwoordelijkheid VSO en PrO scholen

De wet Kwaliteit (V)SO is op 1 augustus 2013 ingevoerd. Door deze wet heeft het speciaal onderwijs de wettelijke taak gekregen om leerlingen zo goed mogelijk voor te bereiden op een functie op de arbeidsmarkt. Het wetsvoorstel onderscheidt voor leerlingen van VSO-scholen de volgende drie uitstroomprofielen: Vervolgonderwijs, arbeidsmarkt en dagbesteding.

De wet Kwaliteit (V)SO heeft als doel om het toenemend aantal leerlingen dat een Wajong-uitkering krijgt tot stilstand te brengen door zoveel mogelijk jongeren uit het VSO op te leiden om te participeren in een reguliere baan. Deze wet wil hierdoor de kansen van VSO en ook PrO leerlingen op maatschappelijke participatie vergroten door:

- Leerlingen zodanig op te leiden dat zij op den duur terug kunnen keren in regulier onderwijs, dan wel een succesvolle overstap kunnen maken naar regulier vervolgonderwijs zoals een Entreeopleiding of MBO niveau 1,
- Leerlingen succesvol toe te leiden naar de arbeidsmarkt, met indien mogelijk een duurzaam arbeidscontract,
- Leerlingen zo goed mogelijk voor te bereiden op vormen van dagbesteding.

Daarnaast krijgt het VSO met invoering van deze wet een beperkte nazorgplicht. Deze nazorgplicht houdt in dat de school gedurende een korte periode nadat een leerling de school verlaten heeft, voor een lichte vorm van advisering verantwoordelijk is (Messing & Valkestijn , 2014).

2.3 Beelden, verwachtingen en verhalen met betrekking tot participatie

Er zijn in de literatuur veel verschillende beelden, verhalen en verwachtingen te vinden over het gedachtegoed achter de voorbereiding op maatschappelijke participatie van VSO en PrO jongeren. Een vijftal positieve en een viertal kritische beelden, verhalen en verwachtingen zullen nu toegelicht worden.

2.3.1 Positieve beelden, verwachtingen en verhalen

Eerst zal er een vijftal positieve beelden, verhalen en verwachtingen over het gedachtegoed achter de voorbereiding op maatschappelijke participatie van VSO en PrO jongeren toegelicht worden.

2.3.1.1 Positieve verwachting vanuit de overheid

Volgens Staatssecretaris Jetta Klijnsma van Sociale Zaken en Werkgelegenheid zijn de afspraken uit het sociaal akkoord ruimschoots gehaald. Volgens haar nemen werkgevers steeds vaker mensen met een beperking in hun bedrijf aan. Op 14 juli 2016 stuurde Jetta Klijnsma een brief naar de Tweede Kamer met daarin de laatste cijfers van het UWV. (Klijnsma J. , 2016) In deze brief schrijft ze dat werkgevers in 2015 moesten zorgen voor zesduizend extra banen voor mensen met een beperking, maar dit zijn er volgens deze brief ruim vijftienduizend geworden. Ook bij de overheid zijn er meer banen gerealiseerd dan de doelstelling was. Zo zijn er ruim 5000 gerealiseerd ten opzichte van de doelstelling van 3000 banen. Volgens Jetta Klijnsma laten deze cijfers zien dat we als Nederlanders op de goede weg zijn. Tegelijkertijd is, naar haar idee, de uitdaging voor de komende jaren groot. Dit komt omdat het aantal garantiebanen ten opzichte van de nulmeting jaarlijks zal moeten blijven toenemen tot 125.000 banen in 2025. (Movisie, 2016).

2.3.1.2 Positief voorbeeld uit het werkveld

In Friesland is een bijzondere participatiebeweging gaande. De gemeenten Ooststellingwerf, Weststellingwerf en Opsterland hebben de handen ineen geslagen. Ze hebben als doel om de participatie van kwetsbare mensen vanuit de basis vorm te geven. Tijdens een driejarig traject gaat een groep deelnemers op basis van experimentele en vernieuwende vormen aan de slag. Movisie neemt een begeleidende rol op zich tijdens dit traject. Bert van Riezen, beleidsmedewerker bij de gemeente Ooststellingwerf geeft aan dat het hun doel is om in het participatieproces een goede match te maken tussen alle betrokken partijen. *“We willen zorgen dat mensen echt kunnen participeren, dat ze terechtkomen op een plek waar ze zich thuis voelen, participatie zonder schotten, en liefst ook zonder het label arbeidsmatige dagbesteding. Je ziet dat er al veel contact en uitwisseling is, aldus Bert van Riezen.”* (Movisie, 2017)

Bij dit project zijn Marjet van Houten en Anna van Deth als participatie-deskundigen van Movisie betrokken. Volgens hen is de bedoeling van deze participatiebeweging om 'een echte verbinding te maken' om op die manier verandering te verkrijgen. De participatiedeskundigen van Movisie zeggen dat het belangrijk is om niet te denken vanuit het huidige systeem, want dan blijft iedereen in zijn hokje hangen. ze vervolgen hun verhaal met de opmerking dat *“Door te dromen en die dromen echt om te zetten in experimenten, verkennen we met elkaar de mogelijkheden, vergroten we onze netwerken en gaan we samen op pad. De kracht zit hem in het samen doen. Op basis van gelijkwaardigheid en onderling vertrouwen willen we met elkaar oplossingen vinden voor de participatie van mensen in de brede zin* (Movisie, 2017).”

2.3.1.3 Positief voorbeeld uit het bedrijfsleven

De bedrijfsleider van een constructiebedrijf zegt het vanzelfsprekend te vinden om mensen met een beperking in dienst te nemen. Hij zegt dat hij daarnaast ook echte voordelen ziet voor zijn bedrijf. Hij zegt hierover: *“De begeleiding die we op deze manier verzorgen levert ons ook iets op. In het kader van sociaal ondernemen willen we ook iets terug doen de stad en omgeving. Daarnaast: we zijn niet altijd tevreden over de opleiding die leerlingen in het beroepsonderwijs krijgen. Het is daarom ook in ons belang dat we zelf goede vaklui opleiden. Op deze manier hebben we medewerkers die echt goed passen binnen ons bedrijf* (Kommer, 2016).” Het is volgens deze bedrijfsleider een win-winsituatie.

2.3.1.4 Positief verhaal van een ouder

Ook zijn er ouders die erg positief staan tegenover de ontwikkeling dat mensen met een beperking meer uitgedaagd worden om te gaan werken. Zo vertelt Diana in vaktijdschrift Balans over haar zoon Jordy. Haar zoon Jordy is zestien jaar oud en heeft een vorm van autisme, McDD. Jordy is na de dagbesteding gegaan en kreeg daar aandacht op maat: een uurtje gitaarles, eens per week zwemmen en regelmatig het bos in. Maar de uitdaging is daar wel af en hij beseft dat hij ouder wordt verteld Diana. Nu is er is een horecaondernemer die hem een bijbaan heeft gegeven in de afwaskeuken. Zijn moeder zegt daarover het volgende: *“Hij werkt voor minder dan vijftig procent, maar hij doet zo zijn best. Hij straalt zeggen ze daar. Jordy’s zelfvertrouwen groeit. Hij spreekt er openlijk over zijn autisme en vindt het prachtig als hij scampi’s mag schoonmaken* (Bors, 2016).”

2.3.1.5 Positief beeld van een jongere met een beperking

Nederlands grootste paralympisch zwemkampioen, Marc Evers, vertelt in een interview over zijn leven naar aanleiding van de longread welke over hem is geschreven: ‘The great Marc Evers’. Het boek begint met een psychiater die de ouders van de driejarige Marc geen hoopvolle toekomst voorspelt. Toch loopt dit helemaal anders want in 2012 haalt hij goud op de paralympische spelen. De nu vierentwintigjarige Evers zegt: *“Voor mensen met een beperking wordt vaak beslist wat ze kunnen worden. Dat wil ik openbreken, ook met die longread. Niet iedereen wordt topsporter, maar je kunt wel proberen het maximale uit iemand te halen. Kijk naar wat iemand wél kan: ik wordt geen piloot, ik heb nu wel een rijbewijs. Je moet een optimist zijn, een realistische optimist* (Evers, 2016).”

Volgens Evers is het dus van belang dat, ook met betrekking tot de participatiewet, er gekeken wordt naar wat er voor VSO en PrO leerlingen mogelijk is om te bereiken. Want met die instelling kom je naar zijn idee het meest ver.

2.3.2 Kritische beelden, verwachtingen en verhalen

Er worden nu een viertal kritische beelden, verhalen en verwachtingen over het gedachtegoed achter de voorbereiding op maatschappelijke participatie van VSO en PrO jongeren toegelicht.

2.3.2.1 Kritische reactie vanuit overheid

Begin juli 2015 komt staatssecretaris Jetta Klijnsma met een kamerbrief, waarin ze enthousiast verwoordt dat er al meer dan tienduizend extra banen bij zijn gekomen voor mensen met een arbeidsbeperking (Klijnsma J., 2015). In augustus 2015 besteedt het tv-programma Nieuwsuur als een reactie op deze kamerbrief aandacht aan het sociaal akkoord en de participatiewet. Tijdens dit item komen er meerdere politici en andere betrokkenen aan het woord welke hun twijfels uiten over Jetta Klijnsma haar manier van werken. In het item vertelt D66-Kamerlid Steven van Weyenberg dat Staatssecretaris Klijnsma naar zijn idee aan creatief boekhouden doet bij haar berekening van het aantal extra banen voor mensen met een arbeidsbeperking. Hij zegt hierover opheldering van de staatssecretaris te willen (Nieuwsuur, 2015). SP-wethouder in Amsterdam, Arjan Vliegthart, zegt in het item dat hij denkt dat de staatssecretaris met deze cijfers wil laten zien dat het erg goed gaat. Want als het goed gaat dan hoeft er geen quorum te komen. Hij vult aan dat het, vanuit zijn ervaringen als wethouder in Amsterdam gezien, nog veel te vroeg is om een oordeel te kunnen vellen over het eventuele succes van de garantiebanen. Naar zijn idee is het allemaal pas net begonnen.

2.3.2.2 Kritische verwachtingen vanuit het werkveld

Begin april 2014 verschijnt er een artikel waarin vanuit meerdere hoeken zorgen gedeeld worden over de naderende participatiewet. (Meteren, 2014) De wens van de overheid om de meest kwetsbare groepen aan een baan te helpen zou een onmogelijke opgave zijn. In de nieuwe participatiewet krijgen de gemeenten de opdracht om zo'n 700.000 mensen werk te bezorgen. Die banen zijn er onvoldoende, waarschuwen onderzoekers. Volgens hen verdwijnt geschikt (betaald) werk aan de onderkant van de arbeidsmarkt zoals bij de: groenvoorziening, bedrijfskantines, de taxibranche en de zorg, in hoog tempo.

Ook wordt in dit artikel grote zorg geuit over de afspraken in het sociaal akkoord. Volgens Roland Blonk, hoogleraar arbeidsparticipatie verbonden aan TNO en de Universiteit van Utrecht, de afspraken over 125.000 garantiebanen voor arbeidsgehandicapten het probleem niet oplossen. Daarnaast ziet hij het als een belofte waarvan hij twijfelt of die waargemaakt kan worden.

Blonk sluit zijn pleidooi af door de opmerking: *"Het is niet duurzaam. Is het project afgelopen dan vliegen deze mensen er weer uit en zijn ze terug bij af."* (Meteren, 2014)

Een andere partij die aan het woord is in het artikel is Start Foundation, een maatschappelijke investeerder die sociale initiatieven als de timmerfabriek voor doven en restaurant Ctaste ondersteunt. Zij kwalificeren de participatiewet als *'pleisters plakken op steeds nieuwe wonden'*. Start Foundation liet publicist Will Tinnemans onderzoek doen naar het huidige beleid voor kansarmen op de arbeidsmarkt. Haar belangrijkste conclusie: *het werkt niet, inclusief de nieuwe participatiewet.* (Meteren, 2014)

Verderop in het artikel is de mening van Jos Verhoeven, directeur Start Foundation, te lezen. Hij zegt het volgende over de ontwikkelingen met betrekking tot het sociaal akkoord: *"Het creëert draaideurwerkloosheid, de ene kansarme wordt zijn baan uitgejaagd ten behoeve van de andere." De garantiebanen bevoordelen arbeidsgehandicapten, anderen hebben volgens hem het nakijken. "Er is een enorm reservoir aan werklozen en tegelijk veel werk wegbezuinigd. Wat gebeurt er met mensen die iets meer of minder arbeidsgeschikt zijn, de ex-vluchtelingen, de ex-gedetineerden, de oudere werknemers? Ook zij staan massaal aan de kant (Meteren, 2014)."*

2.3.2.3 Kritisch verhaal Nederlands Jeugdinstituut(NJI)

In de notitie “Arbeidstoeleiding kwetsbare jeugd” van het NJI lichten Messing en Valkestijn toe wat naar hun idee van belang is in de arbeidstoeleiding van kwetsbare jeugd. (Messing & Valkestijn , 2014) Zo geven ze aan dat bij het streven naar participatie voor allen het streven naar een inclusieve arbeidsmarkt past. Een inclusieve arbeidsmarkt is een arbeidsmarkt die plaats biedt voor iedereen jong of oud met en zonder beperking. Volgens hen levert participatie via arbeid een krachtige bijdrage aan sociale, economische en financiële zelfstandigheid. Ook versterkt participatie het gevoel van eigenwaarde en levert het een bijdrage aan de sociale cohesie en de economie. Als kanttekening meldt het NJI dat er in 2014 nog zo’n 135.000 jongeren tussen 15 en 25 jaar werkloos waren. Voor velen van hen, niet allemaal maar hoofdzakelijk wel voor de kwetsbare jeugd, is het moeilijk een duurzame positie op de arbeidsmarkt te veroveren. Dit heeft als gevolg dat hun perspectief op volledige participatie in gevaar komt en dat zij het risico lopen langdurig buitenspel te komen staan (Messing & Valkestijn , 2014).

2.3.2.4 Kritisch verhaal van een PrO jongere

Op 30 maart 2017 staat er een krantenartikel in Trouw met als titel “Een baan voor iedereen met een beperking.” (Weel, 2017) In dit artikel vertelt Niels Aussems over zijn zoektocht in het vinden van een baan. Niels heeft zelf een vorm van autisme. Hij vertelt dat het hem nog niet gelukt is om een baan te vinden. Naar zijn idee is het met een praktijkschool op je cv lastig om werk te vinden. Niels Aussems krijgt een Wajong-uitkering en zat jaren thuis terwijl hij wilde werken. Nu wil Niels Aussems andere werkzoekenden met een beperking helpen om een baan te vinden. Vandaar dat hij eind maart een digitaal platform, Nationale Talentenbank, gelanceerd heeft. Leden van de Nationale Talentenbank kunnen er ook gratis cursussen en trainingen volgen. Dit is volgens Aussems de manier om zichtbaar te worden voor werkgevers. Niels Aussems vertelt vervolgens dat het UWV ook zoiets heeft: de kandidatenverkenner, maar volgens hem nodigt dit totaal niet uit. De profielen zouden anoniem en erg zakelijk zijn. Tot slot sluit Aussems het artikel af met de zin “Ik heb een baan. En er moet voor iedereen met een beperking een baan komen” (Weel, 2017).

2.4 Conclusie

Naar aanleiding van de ingevoerde wetten zoals de Wajong 2010, de Participatiewet en de wet Kwaliteit (V)SO kan geconcludeerd worden dat er in theorie voldoende wetten zijn die scholen, gemeentes en bedrijven aanmoedigen om mensen die door een beperking afstand tot de arbeidsmarkt ervaren goed te begeleiden richting een baan. Ook is het voor mensen met een beperking sinds 2010 niet meer vanzelfsprekend dat zij aanspraak maken op een volledige Wajonguitkering. Op deze manier wordt ook van hen verwacht dat zij actief op zoek zullen gaan naar een betaalde arbeidsplek.

Daarentegen zijn er vanuit de praktijk zowel positieve als ook kritische verhalen, beelden en verwachtingen te vinden. Opvallend is dat er van alle betrokken subgroepen, zoals de overheid, VSO en PrO jongeren, ouders van VSO en PrO jongeren en het werkveld er mensen zijn die zich positief uitspreken over de ontwikkeling dat mensen met een beperking indien mogelijk ook opgeleid worden naar arbeid. Terwijl er binnen al deze subgroepen ook mensen zijn die zich juist kritisch uitspreken over deze ontwikkeling. Deze mensen lijken niet tegen het idee te zijn dat mensen met een beperking ook opgeleid worden naar arbeid. Wel stellen zij grote vraagtekens bij de huidige beleidsvoering en gang van zaken. VSO en PrO jongeren zouden plekken van andere kwetsbare arbeiders innemen waardoor de werkloosheid zich verplaatst naar een andere doelgroep. Ook zouden bedrijven VSO en PrO jongeren niet aannemen vanwege hun opleiding of juist alleen maar voor tijdelijke banen aannemen met als gevolg dat deze jongeren snel weer op straat staan.

Naar aanleiding van deze conclusies is de belangrijkste vraag die in kaart gebracht moet worden:

- *“Welke beelden en verwachtingen hebben de VSO en PrO jongeren zelf, het onderwijzend personeel en de ouders met betrekking tot de voorbereiding op maatschappelijke participatie van VSO en PrO jongeren?”*

Om deze vraag te kunnen beantwoorden wordt er in de komende hoofdstukken ingezoomd op de beelden en verwachtingen van het onderwijzend personeel, de ouders en de leerlingen op de twee betrokken VSO scholen. De vijf speerpunten worden hierbij als leidraad genomen.

Hoofdstuk 3 | Interviews

3.1 Inleiding

‘Wat zijn de beelden en verwachtingen van het onderwijzend personeel met betrekking tot de voorbereiding op maatschappelijke participatie van VSO en PrO jongeren?’ (Deelvraag 2)

Het onderzoek van deze beelden en verwachtingen is gedaan aan de hand van de vijf speerpunten die in het vooronderzoek zijn opgesteld. Er zal daarbij minder uitgebreid worden ingegaan op speerpunt vijf omdat dit in hoofdstuk zes verder zal worden uitgewerkt. De gegevens waarmee de vraag wordt beantwoord zijn afkomstig uit de afgenomen interviews en worden onderbouwd met literatuur.

3.2 Hoe ziet de uitstroom naar maatschappelijke participatie er uit?

Naar aanleiding van de interviews kwam naar voren dat er verschillende uitstroommogelijkheden zijn vanuit het VSO. In de eerste alinea wordt omschreven welke mogelijkheden er zijn. Vervolgens wordt de uitstroommogelijkheid richting arbeid verder toegelicht.

3.2.1 Uitstroommogelijkheden vanuit het VSO

Er zijn verschillende uitstroommogelijkheden vanuit het VSO.

In de interviews kwamen vijf verschillende uitstroommogelijkheden voor:

- Arbeid
- Beschutte arbeid
- Dagbesteding
- Vervolgopleiding
- Een combinatie van bovengenoemde uitstroommogelijkheden

Bij alle uitstroommogelijkheden kunnen leerlingen participeren in de maatschappij, maar de manier waarop is anders(1F1).

Beide VSO scholen waar de interviews zijn afgenomen streven ernaar om hun leerlingen zo veel mogelijk uit te laten stromen richting arbeid of beschutte arbeid. Dit lukt niet altijd en dus stromen er ook nog steeds leerlingen uit naar dagbesteding(3F1; 6F10). De leerlingen die naar dagbesteding uitstromen behouden hun uitkering(10F3). Degene die worden gekeurd door het UWV en in aanmerking komen voor het doelgroepenregister moeten aan het werk(2F7). De tussenfase tussen dagbesteding en arbeid is beschutte arbeid, deze mogelijkheid wordt gebruikt voor de kwetsbare leerlingen(2F68).

Daarnaast is er ook nog de mogelijkheid om uit te stromen naar een vervolgopleiding. Op één van de scholen zijn twee leerlingen bezig zich voor te bereiden om naar een vervolgopleiding op het ROC te gaan. Zij hebben de mogelijkheid om een entreeopleiding of een opleiding op MBO niveau twee te gaan doen(6F8).

Als laatste uitstroommogelijkheid werd een combinatie van de hiervoor genoemde opties genoemd. Er is bijvoorbeeld een leerling die stage liep in de dagbesteding maar die meer mogelijkheden en capaciteiten had. Hij loopt nu een gecombineerde stage waarbij hij een dag stage in de dagbesteding meeloopt en twee dagen bij beschutte arbeid(3F11). Een ander voorbeeld van een combinatie van uitstroommogelijkheden is van een leerling die aan het werk gaat met behoud van zijn uitkering. Deze optie wordt door de gemeente ondersteund, omdat men hiermee wil bereiken dat leerlingen langzaam kunnen groeien binnen een bedrijf(10F15). Een laatste combinatie is een leerling die een

leerwerktraject gaat volgen. Hij werkt bij een autogarage en kan door het leerwerktraject hele specifieke handelingen leren waarvoor hij op het VSO niet de mogelijkheden had(6F15).

In de praktijk werkt het nog niet altijd zo dat een leerling in de goede richting uitstroomt. Er worden tijdens een van de interviews twee voorbeelden genoemd van situaties waarbij het mis ging. Bij de eerste leerling was een Wajong 2015 toegekend en deze werkt nu in de dagbesteding, terwijl deze leerling naar arbeid uit had kunnen stromen. Bij de tweede situatie waar het fout ging is de leerling wel naar een bedrijf toegegaan maar is daar na drie weken ontslagen. Het is dus nog niet zoals de school het wil zien(3F1).

3.2.2 Beelden van de toekomstige werkplek en werkzaamheden

Dit onderzoek is gericht op de beelden en verwachtingen met betrekking tot de voorbereiding op maatschappelijke participatie van VSO en PrO jongeren. In deze paragraaf wordt een beeld geschetst van de uitstroomrichting naar arbeid van leerlingen naar werkplekken en werkzaamheden.

Leerlingen stromen uit naar verschillende sectoren. De bezigheden zijn daarom wisselend. Het zijn vaak vooral assisterende werkzaamheden en eenvoudige handelingen en de taken waar geen opleiding voor nodig is(1F2; 6F13). Ze hebben vaak onderdelen van een functie, bijvoorbeeld kleine processen zoals: Waar begin ik mee; hoe rond ik het af en hoe maak ik mijn werkplek weer schoon(2F18; 2F20). In twee interviews werd aangegeven dat men merkt dat wanneer leerlingen eenmaal weten wat er van ze verwacht wordt en hun taken duidelijk en overzichtelijk zijn, ze toch gemakkelijk zelf dingen op gaan pakken(2F15).

Er zijn al een paar leerlingen die op hun huidige stageplek een contract aangeboden hebben gekregen. De laatste stageplek is meestal de plek waar de leerlingen na hun opleiding naar toe gaan om te werken. Ze weten dan of ze de werkzaamheden leuk vinden(6F21).

Tijdens de interviews werden verschillende voorbeelden genoemd van leerlingen die het afgelopen jaar zijn uitgestroomd naar een betaalde baan of die dit jaar hopen uit te stromen, namelijk:

- Er mag iemand aan het werk gaan in een hotel. Ze werkt daar in het restaurantgedeelte bij de buffetten. Ze doet daar de voorbereidende werkzaamheden(2F10; 2F13).
- Er werkt iemand in een restaurant(2F11).
- Er is iemand aan het werk bij een inpakbedrijf(2F12).
- En er werkt iemand bij een bedrijf met heftrucks(3F28).

De leerlingen die een hoger niveau hebben en die zelfstandig het verkeer in kunnen, kunnen naar werkplekken die wat verder weg van hun woonplaats liggen(10F28). De leerlingen die afhankelijk zijn van vervoer kunnen dit vaak niet, omdat de overheid de reiskosten niet meer bekostigt(10F29).

3.3 Welk onderwijs is er nodig voor maatschappelijke participatie?

Als het gaat om de inhoud van het voorbereidingstraject op maatschappelijke participatie, in dit geval arbeid, valt het op dat hier verschillende dingen over worden gezegd. Er zijn in de eerste plaats inhoudelijke verschillen wat betreft onderwijs tussen de twee scholen waarbij interviews zijn afgenomen. In de tweede plaats zijn er verschillen wat betreft visie op wat er anders zou kunnen of verbeterd zou moeten worden. Bij het beantwoorden van de deelvraag wordt geen analyse gemaakt van de onderlinge verschillen en de betekenis voor de scholen afzonderlijk. Van alle interviews is de belangrijkste en meest relevante informatie gebruikt en deze informatie wordt nader toegelicht.

Gedurende de periode dat de leerlingen op het VSO zitten worden zij op verschillende manieren opgeleid richting arbeid. Dit gebeurt op school tijdens de lessen, maar ook volgen de leerlingen binnen en buiten school stages. Daarnaast is er nadat de leerlingen het werkveld in zijn gegaan voor de school nog een nazorgplicht. Er wordt eerst iets gezegd over wat er nu al gebeurt en wat daarbij

goed gaat. Hierna wordt er ingegaan op de kanttekeningen bij het gegeven onderwijs met betrekking tot de voorbereiding op maatschappelijke participatie van VSO en ProO leerlingen.

3.3.1 Lesinhoud en doelen met betrekking tot de toeleiding richting arbeid

Wanneer er wordt gekeken naar de lesinhoud en de vormgeving van het onderwijs, is deze de afgelopen tijd veranderd. Op de scholen richt men zich steeds meer op het toe leiden naar arbeid. Beide scholen bieden meerdere praktijkvakken aan. De groep die naar techniek gaat, leert dingen te maken voor als ze straks op zichzelf wonen. Daarnaast leren zij bijvoorbeeld hoe ze iets op moeten hangen en hoe je om moet gaan met elektriciteit(6F43). Ook wordt er op één van de scholen gewerkt met “de uitdaging”. Een groepje van ongeveer vier leerlingen krijgt dan een envelop met de uitdaging. Ze mogen dan niets vragen en moeten vanaf het begin de opdracht zelfstandig uitvoeren. De leerlingen zijn bijvoorbeeld een keer met de trein naar een andere plaats geweest en dan moesten ze dat helemaal zelf organiseren(6F45). Eveneens krijgen de leerlingen op één van de scholen één uur per week om zelfstandig te werken aan iets wat zij specifiek willen kunnen. Leerlingen oefenen dan onder andere het werken achter de kassa of volgen rijlessen zodat zij een rijbewijs kunnen halen.

Op beide scholen zijn er meerdere faciliteiten die het mogelijk maken om bepaalde praktijkvakken te volgen. Er is bijvoorbeeld een tuin om dingen in te doen, er zijn dieren en er is een atelier(2F53).

In de Wet kwaliteit (V)SO staan kerndoelen beschreven waarin staat hoe de leerlingen op het VSO moeten worden opgeleid. Daarin wordt een breed en gevarieerd aanbod in onderwijs gegarandeerd. De doelen zijn gericht op alle uitstroommogelijkheden (Kerndoelen in het voortgezet speciaal onderwijs, 2013). Bij beide scholen waar interviews af zijn genomen wordt gekeken naar wat binnen die kerndoelen bijdraagt aan de maatschappelijke participatie en de uitstroom van leerlingen naar arbeid en daar wordt de door hen de nadruk op gelegd. Voorbeelden van vaardigheden die werden genoemd waren: Hoe ga je met geld om? Hoe moet je reizen? Wat heb je nodig als je op je zelf gaat wonen?(1F28; 3F41; 10F59). Voor één van beide scholen geldt dat er bij het vak rekenen niet meer uit werkboekjes wordt gewerkt maar dat er bijvoorbeeld concreet wordt berekend hoeveel wisselgeld je krijgt. Of de leerkracht gaat met leerlingen naar de keuken en leert hen rekenen met gewichten. Sommige leerlingen moeten zelf dingen uitvinden op het internet(6F38). Er wordt sinds de invoering van de participatiewet en daarmee ook wat betreft de toeleiding naar arbeid heel anders les gegeven dan voorheen. Leraren laten de leerlingen meer nu zelf uitzoeken dan dat ze alles voordoen(10F36).

In de bovenbouw wordt geprobeerd om samen met de leerlingen doelen af te spreken over welke vaardigheden ze nog moeten aanleren en welke kennis ze nog moeten opdoen voordat ze van school gaan. De doelen zijn gericht op de stage of de uitstroomplek waar ze naartoe gaan(2F3). De leerlingen volgen dan niet meer klakkeloos de praktijkvakken zoals de jongere leerlingen doen. Aan het begin van het jaar krijgen ze een papier waarop ze kunnen invullen wat ze nog willen leren. Deze kennis en vaardigheden zijn vooral gericht op de toekomst van de leerlingen wanneer ze van school komen en worden samen met de leerling besproken(2F4).

3.3.2 Invulling van de stages

Behalve de vakken die de leerlingen op school volgen gaan ze ook stage lopen. Er is een duidelijke stageopbouw, van interne stages, naar LOL-stages(Leren Op Locatie), naar externe stages(2F49). Stage speelt een belangrijke rol in de voorbereiding op arbeid. Het voordeel van de stages is dat leerlingen dingen kunnen uitproberen(10F54). Soms kan bij een stage de lat van wat men kan iets hoger worden gelegd, om zo te ontdekken of een leerling de werkzaamheden aan kan(3F10).

In de praktijk is het zo dat scholen door middel van samenwerking met de gemeente, de leerkrachten, de mentoren, de stagebegeleider en de bedrijven die daartoe bereid zijn werkplekken

zoeken voor de leerlingen (10F20). Daarbij is de laatste stageplaats meestal ook de uitstroomplek, hierdoor weten leerlingen precies waar ze heen gaan(6F21).Voordat de leerling op externe stage gaat wordt al besproken of het een duurzame stageplek kan worden. Dit houdt in dat vooraf wordt besproken of een leerling eventueel kan blijven werken als de stage is afgelopen. Als dit niet kan blijft de leerling wel op stage maar dan gaan het stagebureau ook al op zoek naar een andere stageplek (1F31).

3.3.3 Nazorgplicht

Wanneer leerlingen van school zijn gegaan en het werkveld ingaan, heeft school de wettelijke verplichting om hun leerlingen nog twee jaar te volgen(6F26) (Messing & Valkestijn , 2014). Binnen die twee jaar kunnen de ouders, de begeleiders, de werkgever of welke betrokkene dan ook aan de bel trekken bij school. De school zelf informeert ook elk jaar nog een keer of brengt een bezoekje aan de oud leerling om te kijken of het goed- of minder goed gaat en waar de eventuele knelpunten zitten(10F70).

3.3.4 Kanttekeningen met betrekking tot het opleiden richting arbeid

Naast de positieve ervaringen zijn er ook een aantal dingen waar het geïnterviewde onderwijzend personeel van de scholen tegenaan loopt. Het eerste punt gaat over het aantal jaren dat de leerlingen onderwijs krijgen op het VSO. Het tweede punt heeft te maken met de verwachtingen van de inspectie met betrekking tot de cognitieve ontwikkeling van de leerlingen.

Leerlingen horen vanaf hun twaalfde jaar door te stromen van het SO naar het VSO. Zodra ze achttien jaar zijn moeten ze het VSO weer verlaten, omdat de Wajong uitkering op die leeftijd begint(10F72). In de praktijk komt het nog wel eens voor dat leerlingen langer op het SO blijven hangen en pas op hun veertiende naar het VSO gaan(3F37). Dat betekent dat scholen maar maximaal zes jaar met een leerling kunnen werken en dat er dan al een keuze moet worden gemaakt of een leerling uitstroomt in de richting van dagbesteding of (beschutte)arbeid(3F40). Vroeger kregen leerlingen tot hun twintigste een toelaatbaarheid verklaring voor het VSO. Omdat leerlingen toen langer op het VSO konden blijven begonnen de scholen met voorbereiding op hun uitstroom als een leerling zeventien jaar was. Nu moeten scholen beginnen met die voorbereiding als de leerlingen veertien jaar oud zijn. De jongeren zijn dan eigenlijk nog veel te jong zijn om te kiezen wat ze leuk vinden(2F31). Dit geldt ook voor de leerlingen die tegenwoordig daadwerkelijk uitstromen. Leerlingen moeten als ze achttien zijn definitief hebben gekozen wat zij willen gaan doen terwijl ze dan meestal nog in de pubertijd zitten(3F21; 3F23). Een leerling binnen het reguliere onderwijs gaat na het voortgezet onderwijs nog een vervolgopleiding doen en weet als hij tweeëntwintig jaar is soms ook nog niet wat hij wil gaan doen(3F22).

Op de scholen wordt aan een portfolio gewerkt, maar dit sluit totaal nog niet aan op de vraag die er vanuit de praktijk is(2F50). De vorderingen van de leerlingen worden bijgehouden, maar het zijn allemaal cognitieve vorderingen. Voor de praktijk is het relevant of een leerling kan lezen, maar het is niet relevant of een kind op AVI niveau 5 of AVI niveau 6 zit(2F50). De insteek moet zijn dat leerlingen worden opgeleid richting arbeid. Dat gebeurt al, maar er kan meer uit worden gehaald dan dat er momenteel inzit(3F42).

3.4 Wat zijn de drempels met betrekking tot maatschappelijke participatie?

Uit de interviews met het onderwijzend personeel is naar voren gekomen dat er twee drempels zijn met betrekking tot het opleiden van leerlingen. Deze drempels worden gevormd door de beperking van de leerlingen.

3.4.1 Sociaal-emotionele ontwikkeling

De drempel die werkgevers en stageverleners aangeven heeft betrekking op de sociaal-emotionele ontwikkeling van de leerlingen. Bijvoorbeeld wanneer leerlingen een vlotte babbel hebben, dan verwachten werkgevers veel van ze. In werkelijkheid wil dit echter niet altijd zeggen dat ze ook goed kunnen werken(10F45). Daarnaast hebben leerlingen regelmatig problemen met communicatie. Ze vinden het vaak moeilijk om te begrijpen wat een werkgever van hen vraagt(2F36). Het gevolg is dat er daardoor te veel van leerlingen wordt verwacht en dat ze vaak worden overschat(2F37). In een aantal gevallen is het werktempo en de werkdruk wat lastig is voor leerlingen, maar dat is per leerling verschillend(3F29).

De sociaal-emotionele ontwikkeling stelt het kind in staat om met zijn gevoelens om te gaan en relaties aan te gaan met anderen. Bij kinderen en jongeren met een verstandelijke beperking is vaak sprake van een (ernstige) vertraging van deze ontwikkeling. Mensen worden geprikkeld door hun omgeving door bijvoorbeeld iets te zien of te horen. Dit roept hen op om initiatief te nemen en te reageren. Jongeren met een beperking ervaren vaak wel de omgeving maar worden er niet meteen door uitgedaagd. Dit betekent dat ouders, of andere mensen in de omgeving van deze jongere concrete ervaringen moeten aanbieden. Bij een werkplek is het belangrijk dat er mensen zijn die geduld hebben om met de jongeren te oefenen (De sociaal-emotionele ontwikkeling, 2010).

3.4.2 (Tijdelijke) contracten

Er is een grote zorg rondom de contracten die leerlingen bij bedrijven krijgen. Op dit moment krijgen de leerlingen een volwaardig contract, maar wat gebeurt er als het tijdelijke contract is afgelopen; wordt dit dan opnieuw verlengd(2F22; 3F44)? In alle interviews wordt aangegeven dat deze leerlingen een afstand tot de arbeidsmarkt hebben en dat het dus heel lastig voor ze is om opnieuw te gaan solliciteren en om opnieuw ergens een plek voor ze te vinden(2F23). Het is voor mensen zonder een beperking soms al moeilijk dus laat staan voor een leerling met een beperking(3F45).

3.5 Welke rol heeft opvoeding binnen maatschappelijke participatie?

Opvoeding zorgt ervoor dat een kind wordt gevormd tot de persoon die hij of zij wordt binnen de maatschappij. Er bestaat al heel lang een discussie over wie kinderen opvoedt. Vroeger waren dit de ouders. Nu worden de school en het netwerk van een kind ook genoemd als opvoeder. Kinderen krijgen tegenwoordig echter ook door middel van televisie en andere media een stukje opvoeding mee. In een artikel van het NJI wordt beschreven dat school een goede brugfunctie kan bieden tussen de opvoeding van ouders en de opvoeding door de maatschappij. Dit gebeurt automatisch op scholen omdat er een verschuiving is geweest in het lesaanbod. Tot 2008 werd er vooral gefocust op taal en rekenen, nu worden er veel meer maatschappelijke vakken toegevoegd. Door middel van de maatschappelijke vakken worden leerlingen persoonlijk gevormd in hun sociale vaardigheden (Nederlands Jeugdinstituut, 2009).

Er zijn opvoedkundigen die ervan overtuigd zijn dat opvoeden in deze tijd, in deze maatschappij moeilijker is dan vroeger.

Opvoeden is geen makkelijke taak. Er zijn opvoedkundigen die ervan overtuigd zijn dat opvoeden in deze tijd, in deze maatschappij moeilijker is dan vroeger. Dit komt doordat kinderen meer prikkels krijgen en er op sociaal gebied meer van hen verwacht wordt. Kinderen moeten steeds eerder keuzes maken en de keuzes die zij moeten maken worden ook steeds groter. Dit geldt voor de

ouders van alle kinderen. Wanneer een kind een beperking heeft wordt dit allemaal nog lastiger. Deze kinderen hebben vaak extra zorg nodig wat betreft tijd, vaardigheden en inspanning. Ouders moeten de plannen die ze hadden vaak weer veranderen. Ouders gaan zich afhankelijk voelen van hulpverleners en instanties, waar zij liever niet mee te maken krijgen. Daarnaast krijgen ouders vaak te maken met een hoop regelwerk (Verhave, 2017).

Tijdens het opleiden van jongeren is de opvoeding ook heel erg belangrijk. In het volgende gedeelte bekijken we daarom achtereenvolgens de opvoeding door school, door ouders en ten slotte vanuit het perspectief van het geïnterviewde onderwijzend personeel.

3.5.1 Opvoeding door school

Welke rol school heeft in de opvoeding is voor een deel al terug te lezen bij speerpunt twee wat gaat over de inhoud van het onderwijs. Er wordt in de lessen een koppeling gemaakt tussen de maatschappij en wat er van de leerlingen verwacht wordt. Dit is een aanvulling met punten die nog niet eerder zijn genoemd.

Visie: Wat wil je als school? Daar begint het mee. 'Je moet het integrerend aanpakken'(1F34). Dit werd aangegeven door één van de respondenten. Er wordt geprobeerd om de leerlingen verantwoordelijk te maken voor wat ze gaan doen(2F58; 2F60). Dit gebeurt door ze uit te leggen dat ze de keuzes die gemaakt moeten worden (bijvoorbeeld voor de ene of de andere stage) zelf moeten gaan nemen(2F59). Eén van de leerkrachten gaf aan dat ze veel vertelt uit eigen ervaringen. Hoe zij het doet en waar je tegenaan kunt lopen(3F34). De leerlingen leren bij Werknemersvaardigheden(WeVa) bijvoorbeeld dat ze kunnen zeggen wat ze leuk vinden en dat ze leren om die wensen aan te geven. En dat doen ze ook al tijdens de stage(6F24). Er wordt gezegd tegen de leerling: "Jij moet straks dat werk gaan doen", "jij moet met je baas in gesprek", jij moet aangeven wat je leuk vindt en wat je niet leuk vindt", "Je ouders zitten niet naast je"(2F60)."

3.5.2 Opvoeding door ouders

De rol van de opvoeding door ouders zelf komt in hoofdstuk 4 uitgebreid aan bod. In dit stuk wordt beschreven hoe het personeel de opvoeding en betrokkenheid van ouders ervaart met betrekking tot maatschappelijke participatie en het opleiden richting arbeid.

Vanaf het moment dat leerlingen op school komen, vertellen leerkrachten aan de ouders dat er minder tijd wordt besteed aan cognitieve vaardigheden en dat er wordt geprobeerd om meer in te steken op de praktijkvakken(2F52). In één van de interviews werd genoemd dat er vaak weerstand is vanuit ouders, omdat zij vaak willen dat hun kinderen zoveel mogelijk algemeen vormende kennis leren(2F54). Het is een enorme omslag om ouders zo ver te krijgen zodat ze leren dat leerlingen niets met deze kennis kunnen als ze straks moeten gaan werken(2F55). Er is al vrij weinig tijd beschikbaar om de praktijkvakken aan te leren en eigenlijk zou de school daar veel meer de nadruk op willen leggen, maar er zijn ouders die dat vreselijk vinden(2F56). Ook is dagbesteding in de ogen van veel ouders veiliger, omdat de leerlingen dan een uitkering krijgen die gegarandeerd wordt voor hun hele leven. Het inkomen staat vast(2F57). Er werd een voorbeeld genoemd van een jongen die door zijn ouders thuis kwam te zitten (inmiddels is hij weer aangemeld bij een bedrijf). Zijn ouders zagen hem liever achter de geraniums zitten, aldus één van de leerkrachten(6F18). Daarnaast werd er een voorbeeld genoemd van een leerling waarvan de ouders dachten dat hun zoon graag in hetzelfde bedrijf als dat van zijn vader wilde werken. Zijn ouders hadden hem meegenomen om een dag te kijken bij het bedrijf. De jongen zei dat hij het leuk vond en werd daarom uitgeschreven bij school. Na drie weken kwam de jongen er achter dat hij het toch niet wilde. Deze jongen had een werkcontract aangeboden gekregen bij een stagebedrijf wanneer hij zijn stage daar af zou maken. Het contract wat hij aangeboden kreeg bij dit bedrijf ging nu ook niet door, omdat hij zijn stage daar niet had afgemaakt. Hoe het nu verder gaat is nog niet duidelijk maar er wordt geprobeerd of hij de stage

alsnog af kan maken en dan aan het werk kan(3F2). De invloed van ouders is in zo'n geval dan ook heel belangrijk(3F26).

Vanuit de leerkrachten wordt aangegeven dat het fijn zou zijn als ouders veel meer betrokken zouden worden in het proces. Nu worden ouders wel eens overvallen met dingen, bijvoorbeeld problemen(3F48). Sommige ouders vinden het lastig als er wordt gezegd: "Ga eens een keertje met je kind boodschappen doen en laat hem eens een keertje afrekenen met je pinpas of laat hem gewoon eens een keertje door de winkel lopen."(6F57). De andere ouder vindt het echter alleen maar fijn wanneer de school een stukje zelfstandigheid traint. Er zijn ook ouders die de leerlingen altijd met alles helpen en met liefde enzovoort hun kind omringen en die vinden het heel lastig om los te laten(6F58). Bij alle voorbeelden worden ouders door school gestimuleerd door bijvoorbeeld te zeggen: "Laat hem gaan of probeer het hem een keertje zelfstandig te laten doen, maar wel realistisch."(2F59)

Eén van de geïnterviewde leerkrachten heeft zelf een kind met een beperking die ook een aantal jaren geleden op het VSO heeft gezeten. Zij gaf aan dat ze zich voor kon stellen dat ouders nu een wirwar zien. Elke ouder heeft hulp nodig om voor elkaar te krijgen wat voor de leerling het beste is(10F63; 10F67). Daarin moeten ouders door school goed voorbereid worden op wat er allemaal geregeld moet worden. Dit is belangrijk omdat de school bepaalde zaken niet mag en kan regelen voor een leerling(10F68).

3.6 Wat zijn de aandachtspunten met betrekking tot maatschappelijke participatie?

De aandachtspunten worden in hoofdstuk zes verder uitgewerkt. De punten die het meeste naar voren kwamen tijdens de interviews met het onderwijzend personeel waren:

- Financiering
- Wajong
- Het UWV
- De gemeente
- De betrokkenheid van verschillende partijen
- De werkgevers.

3.7 Conclusie

Leerlingen kunnen als ze klaar zijn met het VSO op verschillende manieren uitstromen. Sinds de invoering van de participatiewet zijn er al verschillende succesverhalen van leerlingen die uitstromen richting arbeid. Wanneer leerlingen uitstromen richting arbeid gaan zij vaak eenvoudig werk doen. Dit houdt in dat de werkzaamheden die moeten worden uitgevoerd vaak een deel zijn van een groter proces.

Door de invoering van de participatiewet is de manier van lesgeven op het VSO veranderd. Tijdens de periode dat de leerlingen op het VSO zitten leren ze verschillende dingen die hen voorbereiden op het werk wat ze in de toekomst gaan doen. Alle lessen zijn zo veel mogelijk gericht op het komende werkveld. Stages spelen daarbij een grote rol. De stage die leerlingen lopen is een gelegenheid waarbij kan worden ontdekt wat wel en wat niet werkt voor een leerling. Daarnaast is stage in veel gevallen ook de plek waar een leerling na school aan het werk kan. Nadat de leerling aan het werk is, heeft school de wettelijke verplichting om nog twee jaar nazorg te leveren aan de leerlingen en het netwerk dat betrokken is bij het werk van de leerling. De invloed van de lessen en de stages is groot als er wordt gekeken naar het opleiden richting arbeid.

De kanttekening die het onderwijzend personeel maakt is dat leerlingen relatief kort op school zitten waardoor er weinig tijd is om hen voor te bereiden op de maatschappelijke participatie. Daarnaast zijn de leerlingen nog jong en zitten ze vaak in de pubertijd, waardoor het lastig voor hen is om goede keuzes te maken.

De grootste drempels voor de leerlingen van het VSO die gaan werken zijn hun sociaal- emotionele ontwikkeling en de contracten die ze krijgen als ze aan het werk gaan. De sociaal emotionele ontwikkeling van VSO leerlingen loopt vaak niet synchroon met hoe ze op iemand overkomen doordat de leerlingen soms bijvoorbeeld heel vlot praten worden ze snel overschat door werkgevers. Het is belangrijk dat de omgeving waarin een leerling zich bevindt hier rekening mee houdt. Op een eventuele werkplek is het belangrijk dat werkgevers hier mee om weten te gaan en dat zij leerlingen kunnen stimuleren en uitdagen om dingen te leren. De andere drempel is: Tijdelijke contracten. Het is lastig voor deze leerlingen met een afstand tot de arbeidsmarkt om opnieuw te moeten solliciteren wanneer hun contract niet wordt verlengd.

Opvoeding speelt een belangrijke rol in het maken van de keuzes met betrekking tot de toekomst. Opvoeding zorgt ervoor dat karakters van leerlingen worden gevormd. Vroeger waren het alleen de ouders die hun kinderen opvoedden. Nu spelen school en de maatschappij ook een belangrijke rol in de opvoeding. Op het VSO probeert men vanuit school de leerlingen voor te bereiden op de toekomst door ze uit te leggen welke situaties ze tegen gaan komen in het werkveld. Daarnaast vertellen leerkrachten de ouders dat het onderwijs meer wordt gericht op de praktijkvakken dan de cognitieve vakken omdat dat nodig is om de jongeren op te leiden richting arbeid. Een aantal ouders heeft hier moeite mee. Ouders zien hun kind graag veel leren. Daarnaast vindt een aantal ouders dagbesteding een veilige keuze voor hun kind omdat het dan gegarandeerd een inkomen heeft. Tot slot werd genoemd dat er voor ouders erg veel dingen veranderen, wat er voor zorgt dat zij veel moeten regelen. Het is belangrijk dat de school ouders hierin goed gaat begeleiden.

Hoofdstuk 4 | Interviews

4.1 Inleiding

*‘Wat zijn de beelden en verwachtingen van ouders met betrekking tot de voorbereiding op maatschappelijke participatie van VSO en PrO jongeren?’
(Deelvraag 3)*

Om deze vraag zo volledig mogelijk te kunnen beantwoorden gaan we de vijf speerpunten langs die aan het begin van het onderzoek zijn vastgesteld. Er zal daarbij minder uitgebreid worden ingegaan op speerpunt vijf omdat deze in hoofdstuk zes verder wordt uitgewerkt. De gegevens waarmee de vraag wordt beantwoord, zijn afkomstig uit de afgenomen interviews en worden soms aangevuld met literatuur.

4.2 Hoe ziet de uitstroom naar maatschappelijke participatie er uit?

Om dit gedeelte van de deelvraag te kunnen beantwoorden is er eerst onderzocht wat de mening van ouders is met betrekking tot de maatschappelijke participatie. Vervolgens wordt er wat verteld over de uitstroommogelijkheden van de kinderen van de geïnterviewde ouders. Tenslotte wordt er een beeld geschetst van de toekomstige werkzaamheden van de jongeren.

4.2.1 Mening van de ouders met betrekking tot maatschappelijke participatie

Er is onderzoek gedaan naar de mening van de ouders met betrekking tot het idee dat jongeren vanaf het VSO zoveel mogelijk uitstromen richting arbeid. Vier van de vijf respondenten hebben aangegeven dat zij het toewerken naar arbeid een goede mogelijkheid vinden. Eén ouder heeft hier niets over gezegd. Een andere ouder gaf aan dat het in haar ogen super is als je ziet dat kinderen uitstromen naar betaalde arbeid en dat er wordt gekeken naar de mogelijkheden van een kind. Ook al is het maar voor dertig procent mogelijk, laat een kind dan wel (voor een deel) uitstromen richting arbeid. Dit is goed voor hun ontwikkeling en eigenwaarde in plaats van dat ze verpieteren op een dagbesteding, terwijl er veel meer uit een leerling valt te halen(4F11). Een tweede ouder sluit zich hier bij aan(4F12). Een andere ouder geeft aan dat het eng is om je kind stage te laten lopen in het reguliere werkveld, maar dat er ook op wordt vertrouwd dat het goed komt omdat het kind op school weinig tot niets meer leert. “En dan is het ook nog leuk dat hij echt mag werken in plaats van dagbesteding want dan krijgt hij een heel ander leven(15F25; 15F27).” Daarnaast geeft deze ouder aan dat werken gezond is voor kinderen van het VSO, omdat ze van straat zijn en ze verder vaak ook niet weten wat ze moeten doen(15F38). Een andere ouder geeft aan dat het altijd goed is wanneer er wordt toegewerkt naar een betaalde baan(16F13).

4.2.2 Uitstroommogelijkheden vanuit het VSO volgens de beelden van ouders

Tijdens het onderzoek zijn er twee ouders geïnterviewd van wie het kind in de onderbouw van het VSO zit. Van de andere drie geïnterviewde ouders zit het kind in de bovenbouw van het VSO. De twee kinderen die in de bovenbouw zitten hebben al een richting gekozen waarin ze willen werken en van hen is bekend in welke richting ze waarschijnlijk gaan uitstromen.

De kinderen in de onderbouw hebben nog niet gekozen in welke richting zij willen uitstromen en daarvan zijn alleen vermoedens over hun uitstroommogelijkheden.

Een van de twee kinderen in de bovenbouw stroomt uit naar een beschutte werkplek. Het hoveniersbedrijf waar hij stage loopt staat open voor een eventuele beschutte werkplek(15F3;15F11). Toen deze leerling op school kwam was hij een grensgeval of hij uit zou kunnen stromen richting dagbesteding of beschut werken, maar toen ging de regering sleutelen en nu moet hij beschut werken. De ouder is daar blij om, mits het goed gebeurt(15F28; 15F29).

Van de andere leerling die op dit moment nog in de bovenbouw van het VSO zit is op basis van zijn IQ altijd gezegd dat hij een grensgeval is. Hij is een harde werker en wil heel graag dingen leren, hij wil het graag goed doen(16F4). Hij werkt nu in het groen, dat is een stageplek. Daar is tegen hem gezegd dat als het allemaal goed gaat en het bevalt hem zelf, dat hij daar een baan aangeboden kan krijgen(16F7). Naast deze baan zit de jongen ook een deel van de week bij een dagbesteding in verband met zijn energieniveau. “Werken in het groen kost hem veel energie”, dit zegt de werkbegeleider ook, daarom is dit een mooie mix(16F10;16F23). Op deze manier hoeft het kind niet alleen maar naar de dagbesteding waar hij waarschijnlijk geen voldoening uit zou krijgen, maar krijgt hij een kans die voor een andere invulling van zijn leven zorgt. Dat gunnen zijn ouders hem heel erg(16F21; 16F22).

De ouders van de kinderen in de onderbouw verwachten beiden dat hun kind uit kan stromen richting arbeid, maar verwachten daarbij wel dat de kinderen dit onder begeleiding zullen moeten doen(4F1;4F3).

4.3 Beelden van de toekomstige werkplek en werkzaamheden

In dit gedeelte van het hoofdstuk wordt er onderscheid gemaakt tussen de beelden van ouders en de beelden van hun kinderen met betrekking tot de toekomstige werkplek. Eerst wordt er een beeld geschetst aan de hand van de dingen die worden aangegeven door de ouders. Vervolgens wordt er aangegeven wat de kritische punten van ouders zijn met betrekking tot de toekomstige werkplek en werkzaamheden.

4.3.1 Beelden ouders van de toekomstige werkplek en werkzaamheden

Door de ouders zijn verschillende dingen gezegd over de toekomstige werkzaamheden van hun kinderen. De eerste ouder, van wie het kind in de onderbouw zit, geeft aan dat het ‘heel klein moet zijn en niet mega’, het moeten korte opdrachten zijn(4F2).

Er worden twee voorbeelden gegeven van de werkzaamheden die deze kinderen, die in de bovenbouw zitten, uitvoeren op hun huidige stageplek.

- De eerste leerling werkt bij een hoveniersbedrijf(15F11). Hij wordt daar echt betrokken bij de werkzaamheden en mag meestal met twee jongens op pad(15F17). Hij mag ook echt dingen doen, ‘hij mag op een kraantje zitten waarbij er wel twee jongens naast staan. Maar hij wordt niet alleen maar voor het rottige werk gebruikt’(15F16;15F18). Daarbij zegt deze ouder dat ‘het kind het leven ondergaat, dus dat hij doet wat van hem gevraagd wordt. Laat je hem 20 wc’s schoonmaken op een dag, dan vindt hij het ook goed’(15F13).
- De tweede leerling loopt stage in het groen. Hij helpt daar met schoffelen, auto’s wassen van de gemeente en spullen opruimen(16F11). ‘Op zijn werk voelt hij zich echt mens en gewaardeerd collega’(16F14). Zoals de ouders zeggen: “Hij hoort er volledig bij, echt een totaalpakket”(16F17). Daarnaast loopt deze leerling stage op een dagbesteding waar hij dingen moet sorteren en in bakjes moet doen(16F19). Door deze ouders wordt aangegeven dat het voor jongeren met autisme belangrijk is dat zij een goed omschreven takenpakket hebben(16F26).

4.3.2 Kritische punten met betrekking tot de toekomstige werkplek en werkzaamheden

Er zijn ook kritische punten die ouders in de interviews hebben aangegeven. In alle interviews worden kritische punten genoemd met betrekking tot het contact tussen 'het werk' en de begeleiding van het kind op het werk. Eén van de ouders geeft in het interview aan dat de verwachting er is dat er vanuit het werkveld een stukje begeleiding gegeven wordt (4F52). Een andere ouder sluit zich hierbij aan. Een volgende geïnterviewde ouder geeft aan dat het kind op de werkvloer gewoon wordt begeleid. 'Dat hoeft niet van minuut tot minuut, maar hij moet wel een opdracht krijgen. Daarnaast is het belangrijk dat hij complimentjes krijgt. Hij kwam laatst thuis uit school met een compliment van de juf en dan glimt hij van oor tot oor' (15F5; 15F6). 'Hij moet eigenlijk een collega hebben die hem continu met één oog in de gaten houdt. En dan kan hij echt heel veel' (15F9). Met betrekking tot het contact wat er is met de toekomstige werkplek gaat deze ouder niet akkoord met 'eens in de drie maanden een gesprekje'. 'Zeker niet zo lang hij nog wat ontwikkelt, op wat voor manier dan ook' (15F49).

Andere geïnterviewde ouders geven aan hoe zij omgaan met het contact met de huidige stageplek. Wat zij 's ochtends doen is even appen, 'heel kort contact over zijn moeiten voor vandaag, dit vindt hij lastig of eng. En dan met name in extreme situaties' (16F16).

De ouders geven in een interview ook een idee over het contact met het toekomstige werkveld. Zij denken dat iedereen die van school af komt zou moeten worden gekoppeld aan een persoon. Dat kan iemand in het bedrijf zijn, of iemand anders die samen met het kind de weg bewandelt. Zij verwachten daarbij dat dit in het begin heel intensief zal zijn, maar dat dit in de loop van de jaren bij de meesten kan worden afgebouwd. Op die manier kunnen ouders in contact blijven met de werkvloer (16F34; 16F36).

4.4 Welk onderwijs is er nodig voor arbeidstoeleiding?

Vanuit de interviews met de ouders werd niet veel gezegd over de daadwerkelijke inhoud van het onderwijs. Wel hadden zij kanttekeningen met betrekking tot de begeleiding van ouders in het proces van maatschappelijke participatie van hun kind. Verder noemden de ouders nog een aantal punten, zowel positief als negatief met betrekking tot het onderwijs van hun kind.

4.4.1 Kanttekeningen met betrekking tot de begeleiding van ouders

Door drie van de vijf ouders wordt aangegeven dat ze weinig horen over wat er allemaal gebeurt rondom hun kind met betrekking tot het onderwijs of de stage. In het eerste interview wordt aangegeven dat je dat van heel veel ouders hoort, of je kind nou op het speciaal onderwijs zit of niet. Vervolgens zegt één van de ouders: "En dan denk ik maar bij mezelf, geen bericht goed bericht (4F16)." Het is het soms best lastig, een inzicht in het feit van hoe staat hij er nou helemaal voor, want ze krijgen geen rapport. Dat vindt één van de ouders jammer. Want als je dan naar het gewone reguliere onderwijs gaat, dan heb je wel gewoon drie of twee keer per jaar een cijferlijst. Het wil niet zeggen dat er een cijfer op moet staan, maar het is wel leuk om de motivatie erachter te weten, ook al is het maar een geschreven rapport (4F18). De betrokkenheid van de ouders in de begeleiding wordt als minimaal ervaren, 'als ouders zelf niks vragen horen ze vanuit school niks' (4F19; 4F22; 15F43). Daar zit een visie achter, is één van de ouders verteld toen haar kind op school kwam. De school wil dat leerlingen zelf gestimuleerd worden om dingen te gaan delen. Uit de ervaring van deze ouders blijkt dat een groot deel thuis niets vertelt. En dan moet je wel weten wat er speelt (4F20).

De betrokkenheid van de ouders in de begeleiding wordt als minimaal ervaren, 'als ouders zelf niks vragen horen ze vanuit school niks' (4F19; 4F22; 15F43).

4.4.2 Overige punten met betrekking tot het onderwijs

Er zijn ook dingen die als positief worden ervaren binnen het onderwijs. Drie van de vijf ouders merken dat sommige dingen vanuit school beter kunnen worden aangeleerd dan dat zij dit zelf kunnen. Er zijn dingen die leerlingen van hun ouders nu eenmaal niet aannemen en van het personeel op school wel(16F29;4F47).

Eén van de ouders gaf aan dat school de leerlingen hartstikke leuk bezig houdt, ‘alle lof voor school, maar op een gegeven moment leren ze weinig tot niks meer aan de leerlingen’(15F25;15F26). Daarnaast werd er nog door twee ouders iets gezegd over de stages. Daarover werd gezegd dat als je binnen het pakket van school past, alles klaar ligt, maar dat er anders veel dingen geregeld moeten worden(4F26). In een ander interview vertelde een ouder dat voor haar gevoel haar kind vanuit school heel erg werd gestimuleerd om de catering in te gaan(15F12).

4.5 Wat zijn de drempels met betrekking tot maatschappelijke participatie?

De drempels met betrekking tot maatschappelijke participatie zijn de leeftijd, de ontwikkelingsleeftijd, de sociale vaardigheden en overschatting.

Als eerste werd door één van de ouders gezegd, van wie het kind in de onderbouw zit en die dertien jaar is, dat leerlingen nog erg jong zijn als ze moeten kiezen wat ze willen gaan doen. Er werd aangegeven dat de dertienjarige leerling volgend jaar al een keuze moet maken(4F10).

Een andere ouder heeft een kind met autisme en met een ontwikkelingsleeftijd van vijf tot zes jaar. Zij ziet een angst in het feit dat haar zoon geen grapjes kent en het leven heel serieus neemt(15F21). ‘Deze jongen doet nooit iets wat niet mag en als anderen dit doen vindt hij dat raar. Dus wanneer collega’s op stage met elkaar grapjes maken komt hij knorrig thuis omdat hij het gedrag niet snapt’(15F22;15F23).

Door ouders worden nog meer punten genoemd over waarom de doelgroep kwetsbaar is. Onder andere communicatie speelt daarbij een rol. ‘Wanneer er in de ogen van de grote wereld niks gebeurt, kan het bij deze doelgroep al tot een ontploffing lijden’(15F50). En ‘wanneer er teveel druk wordt gelegd op deze doelgroep liggen ze er snel uit’(16F44). Daarbij geeft één van de ouders aan dat ze bang is dat ze te veel van haar kind verwachten en dat ze de lat te hoog leggen. Dit komt omdat hij overal ja op zegt, maar soms weet hij niet eens wat er aan hem wordt gevraagd. Hij is heel slecht in taal. Hij kan heel goed praten en hij kan heel goed technisch lezen, maar hij snapt niet wat hij leest(15F31). Hij wordt zo vaak overschat(15F35). Deze ouder hoopt dat haar kind nog groeit in zijn sociale vaardigheden(15F39). Ze merkt dat het communiceren steeds lastiger wordt naar mate hij ouder wordt. Als hij een verhaaltje vertelt, over iets wat hij gedaan heeft, dan vertelt hij dat drie á vier keer achter elkaar. Voor haar is dit een gewoonte; zij is niet anders gewend. Maar ze kan zich voorstellen dat collega’s zich daar wel aan kunnen irriteren(15F40). Daarbij duurt het heel lang voordat iemand haar zoon kent, ‘op school heeft dat meer dan een jaar geduurd’(15F30).

Een andere ouder geeft ook aan dat er angsten zijn en dat het vooral op sociaal gebied is. Het kind is ontzettend beïnvloedbaar. Het gedeelte dat je voor arbeid ook nare klusjes moet doen, of gepest wordt, of niet geaccepteerd wordt, of dat ze gebruikt gaat worden, dat zijn de grootste angsten(4F15). Een laatste zorg die twee ouders over hun kind hebben, is de ontwikkeling en het energieniveau. Als hij het wat betreft de energie niet redt lukt het werk ook niet. Wanneer zijn energie het wel toelaat merken de ouders dat hij heel gemotiveerd is(16F12;16F19). Wat betreft zijn ontwikkeling, heeft hij heel veel moeite om dingen aan te leren. ‘Hij kan slecht kijken wanneer iets niet helemaal goed gaat, hoe het dan wel zou moeten’(16F24).

Een andere ouder maakt zich met name zorgen over het doorzettingsvermogen. Haar zoon kwam laatst naar haar toe en wilde een krantenwijk gaan doen. Zij dacht toen: ‘Als de zon schijnt vindt jij het heerlijk om buiten te lopen, maar als het regent, wat dan? Je kunt niet zomaar stoppen, als je iets aangaat is dat voor meer dan één dag’. En dat vindt deze moeder lastig(4F30).

4.6 Welke rol heeft opvoeding in maatschappelijke participatie?

Tijdens de interviews met de ouders kwam naar voren dat iedere ouder op zijn of haar eigen manier bezig is met de voorbereiding op maatschappelijke participatie van zijn of haar kind.

Eén van de ouders probeert vooral dingen visueel te maken(4F29). Dezelfde ouder probeert haar kind te stimuleren om zelf na te denken: hoe kan ik dit oplossen(4F43)? Daarbij geeft de moeder ook een voorbeeld. Pas ging haar dochter met een vriendinnetje spelen, ze gingen met z'n tweeën naar een andere speeltuin. Ze wisten eigenlijk niet meer hoe ze moesten lopen dus ze kwamen naar moeder toe met de vraag: hoe moeten we ook alweer lopen? Vervolgens heeft moeder de vraag gesteld: hoe kun je dat nou vinden? Ze werden gestimuleerd om zelf na te denken en opeens hadden ze een idee: we hebben Google Maps op onze mobiel en ze vroegen of moeder het adres in wilde voeren. Dit heeft moeder gedaan en ze liepen samen aan de hand van de route op de telefoon naar de speeltuin(4F42).

Deze moeder gaf aan dat zij en haar man tegenover hun dochter duidelijk maken dat zij als ouders niet altijd zullen leven, zij gaan ook een keer dood. Hun dochter dacht altijd dat ze gewoon thuis bij haar ouders kon blijven wonen. Ze zei: "Dan kunnen jullie dat toch altijd voor me regelen en bankzaken en financiële dingen." Moeder heeft toen uitgelegd dat als ze ongeveer eenentwintig tot drieëntwintig jaar is, ze toch echt zelfstandig moet gaan wonen en andere mensen die dingen voor haar gaan doen. Dan kan ze nog wel om hulp vragen, maar als ouders willen ze dat hun dochter goed achterblijft(4F50). Ze willen voorkomen dat ze veel zelf gaan doen. Niet omdat ze het niet willen, ze zouden het liefste gewoon alles zelf in de hand houden en controleren en beheersen, maar juist ook zodat hun dochter weet dat papa en mama er niet altijd zullen zijn(4F53).

Een andere geïnterviewde ouder stond hier anders in. Zij heeft door de jaren heen ervaren dat veel dingen om begeleiding vragen. Ze gaf daarbij aan dat ze als ouder zijnde graag heel veel zelf doen(4F46). Ze beseft zich dat er in de toekomst misschien iemand anders komt die alles gaat regelen en dat ze het dan zelf uit handen moet geven. Toch wil ze het liefst zoveel mogelijk doen, dat komt door de veiligheid, je moet iemand daar wel in vertrouwen(4F51). Naast dit verschil waren er ook overeenkomsten met betrekking tot de opvoeding van de ouders.

Enkele ouders zijn tijdens het opvoeden bezig met het aanleren van financieel bewustzijn. Daarbij laten ze veel zien over zichzelf. De kinderen worden meegenomen in het internetbankieren, daar laten de ouders zien welk geld er binnen komt en waar het geld weer wordt uitgegeven(4F35;4F36). Het is daarbij voor de kinderen vaak lastig om te begrijpen dat het geld maar één keer kan worden uitgegeven en dat je moet sparen als je iets wil kunnen kopen(4F32; 4F34; 4F39; 4F40). Naast het financiële gedeelte zijn beide ouders bezig om hun kind te leren dat het belangrijk is dat je op tijd komt. Ze proberen om de kinderen zelf een wekker te laten zetten en zich zelfstandig klaar te laten maken voor school. Op die manier proberen ze mee te geven wat belangrijk is als je aan het werk wil in het reguliere werkveld(4F48; 4F49).

Een ouder geeft aan dat ze het belangrijk vindt dat haar kind straks overal naartoe kan(4F41). Een tweede ouder geeft aan dat alles is te leren, want ze zijn hun zoon nu aan het leren om te reizen met het openbaar vervoer, maar ze geeft aan dat het hen wel bakken met tijd en energie kost(15F41). In de opvoeding proberen de ouders heel enthousiast te zijn altijd en motiveren(15F45). In het laatste interview gaven de ouders aan dat hun kind het idee heeft dat als hij 18 wordt hij alles moet kunnen. Dat zorgt voor heel veel spanning bij hem. Want dan is hij volwassen voor zijn gevoel. Daarom hebben zijn ouders een tijdstip gemaakt van wanneer hij zo'n beetje bepaalde dingen zou moeten kunnen(16F30). Daarnaast gaf één van deze twee ouders aan dat het soms moeilijk is om te kijken wat goed is voor je kind. Soms lijkt iets heel goed in de ogen van de ouders maar is het niet altijd terecht tegenover het kind(16F35).

Een overeenkomst in de opvoeding waar door bijna alle ouders voorbeelden van worden genoemd is dat ze handelen als gevolg van de ervaringen van anderen. Alle ouders gaven voorbeelden waarbij ze situaties vergeleken met situaties die familie, vrienden of andere bekenden hebben meegemaakt(4F37; 4F44; 15F8).

4.7 Wat zijn de aandachtspunten met betrekking tot maatschappelijke participatie?

De aandachtspunten worden in hoofdstuk zes verder uitgewerkt. Het aandachtspunt wat het meeste naar voren kwamen tijdens de interviews met de ouders was: De kennis met betrekking tot veranderingen in wet- en regelgeving.

4.8 Conclusie

‘Wat zijn de beelden en verwachtingen van ouders met betrekking tot de voorbereiding op maatschappelijke participatie van VSO en PrO jongeren?’

In de interviews geven ouders aan dat ze positief aankijken tegen de uitstroom richting (betaalde) arbeid. Er wordt aangegeven dat dit goed is voor de eigenwaarde van hun kind omdat er op deze manier uit het kind wordt gehaald wat eruit te halen valt. De kinderen van de geïnterviewde ouders stromen uit richting (beschutte) arbeid of een combinatie met dagbesteding. Daarbij wordt aangegeven dat het belangrijk is dat ze kleine opdrachten krijgen tijdens het werk. Tijdens de stages wordt nu al ervaren dat de kinderen als volwaardig collega worden behandeld. Een kritische kant met betrekking tot het werken binnen (betaalde) arbeid is het gemis van begeleiding. Deze begeleiding hoeft niet continu aanwezig te zijn, maar het is bij de doelgroep vaak belangrijk dat ze opdrachten krijgen, omdat ze zelf dingen niet zien liggen. Een oplossing die werd genoemd door een ouder is een contactpersoon tussen ouder en werk.

Bij ouders is weinig bekend over het onderwijs wat hun kind krijgt op het VSO. Per schooljaar hebben de ouders één of twee gesprekken en daarin horen ze iets over de leerling. Daarbuiten krijgen de leerlingen geen rapport. De visie vanuit school is dat leerlingen hierdoor zelf hun verhalen gaan delen. De ervaring van de ouders is anders. Zij geven aan dat hun kinderen niet uit zichzelf gaan vertellen wat zij hebben meegemaakt.

Over de stages komt naar voren dat je wanneer je een richting kiest waar ze op school een pakket voor hebben dit zo geregeld is, maar dat er veel meer geregeld moet worden wanneer een leerling iets anders wil.

De drempels die ouders ervaren met betrekking tot maatschappelijke participatie hebben in de eerste plaats te maken met de leeftijd van de kinderen. Ze moeten op jonge leeftijd al kiezen wat ze willen gaan doen. Daarnaast zijn communicatie en sociale vaardigheden een probleem bij de kinderen. Doordat de leerlingen door hun beperking vaak een leerachterstand hebben of doordat ze bepaald soort gedrag niet begrijpen, kunnen ze snel worden overschat, of kan de lat kan te hoog worden gelegd. Dit kan er voor zorgen dat leerlingen in bepaalde situaties ontploffen. Als laatste werd de motivatie van kinderen als drempel genoemd. Kinderen overzien soms niet voor hoe lang ze iets aangaan.

In de opvoeding proberen de ouders rekening te houden met de voorbereiding op maatschappelijke participatie. Thema's die daarbij terug komen zijn: Financiën, vervoer en het op tijd komen. Daarbij proberen de ouders dingen te visualiseren, enthousiast te zijn, te motiveren en de kinderen te stimuleren om zelf na te denken over oplossingen. Daarbij handelen ouders vaak aan de hand van ervaringen die familie, vrienden of andere bekenden eerder al hebben opgedaan.

In het volgende hoofdstuk zal er verder worden ingegaan op wat de beelden en verwachtingen zijn van de VSO en PrO jongeren met betrekking op hun voorbereiding op maatschappelijke participatie.

Hoofdstuk 5 | Interviews

5.1 Inleiding

‘Wat zijn de beelden en verwachtingen van VSO en PrO jongeren met betrekking tot hun voorbereiding op maatschappelijke participatie?’ (Deelvraag 4)

Om deze vraag te kunnen beantwoorden wordt er gebruik gemaakt van informatie uit de interviews die afgenomen zijn bij VSO leerlingen. Omdat deze interviews meer in gespreksvorm zijn gehouden en niet alle leerlingen erg uitgebreid hebben geantwoord zal er verwezen worden naar gedeeltes uit een interview. Deze verwerkte informatie zal met literatuur worden onderbouwd.

5.2 Beeld van toekomstig werk of dagbesteding

Wat opvalt is dat de meeste leerlingen wel iets wisten te noemen toen ze gevraagd werd waar ze graag wilden werken, maar dat ze nog niet altijd helder hadden of dit ook haalbaar was. Zo gaf een leerling enthousiast aan al een baan te hebben bij een autogarage, maar dat hij eerst zijn rijbewijs moest halen voordat hij daar kon gaan werken. Volgens hem was het leren van theorie voor zijn rijbewijs nog het enige waar hij zich op school mee bezig hield (Interview 13). Een andere leerling gaf aan dat hij volgend jaar een opleiding gaat volgen aan de ROC A12. Hij gaat daar een opleiding volgen voor assistent installatie en constructietechniek en keek daar nu al erg naar uit (Interview 9). Er was ook een leerling die aangaf graag bij de gemeente in het groen te willen werken zodat hij dan zelfstandig kan werken en hij lekker buiten is. Dit kon hij goed zei hij, ook als het regent, omdat hij een harde werker is (Interview 12).

Daarentegen waren er ook leerlingen die aangaven nog niet precies te weten waar ze graag zouden willen werken. Of die wel wisten waar ze graag wilden werken, maar dat dit niet haalbaar voor hen was. Zo was er een leerling die aangaf dat zij van jongs af aan altijd al graag juf wilde worden, maar dat dit niet kan in verband met haar beperking. Dit vindt ze heel erg jammer, maar ze heeft nu bedacht dat ze misschien wel in een babykledingwinkel kan gaan werken (Interview 11).

Een andere leerling gaf aan dat hij in augustus waarschijnlijk van school moest maar dat hij nu nog niet wist wat hij dan ging doen. Toen we hem vroegen wat voor werk hij zelf leuk zou vinden om te doen gaf hij aan liever in een restaurant te willen werken dan buiten. ‘Want’, vulde hij aan, ‘als je buiten werkt moet je heel veel vieze poep opruimen’ (Interview 7).

Ook was er een leerling die aangaf dat hij het reguliere bedrijf in gaat nadat hij van school is. Toen we hem vroegen wat zijn grootste droom was en waar hij graag wilde werken gaf hij aan dit niet te weten. Twee jaar geleden was hij nog helemaal gefocust op de techniekhoek en nu zit hij in de kookbranche dus dat was zo verschillend dat hij nog niet wist of hij over paar jaar ook nog in horeca zou werken. Hij stelde zichzelf gerust door te zeggen dat hij gewoon gaat beginnen bij deze baan en dat hij dan wel ziet wat er allemaal mogelijk is (Interview 14).

5.3 Begeleiding vanuit school gericht op voorbereiding maatschappelijke participatie

Uit de interviews komen hele wisselende reacties naar voren op de vraag ‘wat de leerlingen op school leren om straks aan het werk te kunnen’. De meesten geven aan dat ze op school SoVa (Sociale Vaardigheden), WeVa (Werknemers Vaardigheden) hebben geleerd (Interview 8, Interview 13, Interview 14). Zo gaf een leerling aan dat hij op school leerde om goed om te gaan met collega’s en om respect te hebben voor elkaar (Interview 12). Op de vraag of hij deze vaardigheden ook nodig had op zijn werk antwoordde een leerling met de woorden: “Ja tuurlijk, je gebruikt ze elke dag!” (Interview 13).

De twee methodes “Mijn SoVa en Mijn WeVa” zijn ontwikkeld door Paul Abma en werden op beide VSO scholen aangeboden als lesmateriaal. De methode ‘Mijn SoVa’ heeft tot doel om jongeren die naar school gaan in het VSO, PrO, LWOO en VMBO, alle belangrijke sociale vaardigheden aan te leren die van belang zijn tijdens stages. De methode ‘Mijn WeVa’ richt zich op diezelfde groep jongeren maar heeft dan alleen het doel om ze alle belangrijke werknemersvaardigheden aan te leren welke van belang zijn tijdens stages (Abma, Mijn Methoden , sd).

Twee leerlingen gaven aan dat ze eigenlijk al heel veel wisten en dat ze eigenlijk ook niets konden benoemen wat ze nog wilden leren(Interview 7, Interview 12).

Volgens twee andere leerlingen is werkervaring vooral erg belangrijk(Interview 9, Interview 13). Een leerling gaf aan op stage nog steeds heel veel nieuwe dingen te leren(Interview 13). Verder gaven drie leerlingen als reactie dat ze op school vakken leerden als rekenen en Nederlands en dat ze dit belangrijk vonden(Interview 9, Interview 11, Interview 14).

5.4 Aandachtspunten met betrekking tot maatschappelijke participatie

Er is door het Landelijk Expertise Centrum Speciaal Onderwijs een landelijk doelgroepen model gemaakt, waarin aan de hand van scores zichtbaar wordt welke leerlingen in aanmerking komen voor (beschutte) arbeid of voor welke leerlingen dagbesteding geschikter lijkt. In dit model zijn allemaal kaders gemaakt (Landelijk Expertise Centrum Speciaal Onderwijs, 2016). Het enige probleem is dat jongeren in het speciaal onderwijs niet binnen één specifiek kader te stoppen zijn. Want een leerling kan bijvoorbeeld een verbaal IQ hebben van 70 wat valt in de uitstroomrichting arbeid, maar heeft een sociaal emotionele ontwikkelingsleeftijd van 6 jaar. Er is dan sprake van een disharmonisch profiel. In zo’n geval kan het toch zijn dat deze leerling uitstroomt naar een vorm van beschutte arbeid. Vandaar dat het beslissen of een leerling uitstroomt naar (beschutte) arbeid of dagbesteding echt maatwerk betreft die hoofdzakelijk ingeschat moet worden door de leerkrachten. De geïnterviewde leerlingen hebben allemaal een sociaal emotionele ontwikkelingsleeftijd van tussen de 4 en 11 jaar oud. In hun sociaal emotionele ontwikkeling zit een groot verschil tussen deze leerlingen. Leerlingen met een ontwikkelingsleeftijd van 4-7 jaar oud behoren over het algemeen de volgende punten al wel te kunnen: Rekening houden met anderen, afspraken nakomen, zelfstandig taakjes doen en veertig minuten alleen kunnen spelen/werken. Punten waar leerlingen, passend bij deze ontwikkelingsleeftijd, nog moeite mee kunnen hebben zijn onder andere: Oorzaak en gevolg overzien, waaromvragen beantwoorden en verder dan morgen kijken (Centrum Jeugd en Gezin, sd). Leerlingen met een sociaal emotionele ontwikkelingsleeftijd van 8 jaar en ouder kunnen al beter over zichzelf nadenken. Vragen als ‘Wat kan ik wel? en Wat kan ik niet?’ maar ook vragen als ‘Hoe voel ik me?’ zijn vragen waar ze over nadenken. Belangrijk voor leerkrachten is om jongeren met dit sociaal emotionele ontwikkelingsniveau goed te helpen om een realistisch en positief zelfbeeld te ontwikkelen, juist omdat deze jongere zichzelf meer gaan vergelijken met anderen om hen heen (Peters, 2009-2017). Een voorbeeld hierbij is de leerling die graag juf wilde worden maar waarbij dit helaas niet haalbaar is. Zij heeft met behulp van anderen besloten dat ze in een winkel met babyspullen wil werken, door deze ondersteuning kan zij een positief zelfbeeld ontwikkelen ondanks het feit dat ze een geconfronteerd is met haar beperking.

VSO en PrO jongeren kunnen zelf niet hun “toekomst” overzien en zijn hierin dus ook erg afhankelijk van hun leerkracht. Wat voor een leerkracht erg belangrijk is om in de gaten te houden is dat de jongere niet overvraagd, maar ook niet ondervraagd wordt. Wanneer een leerling overvraagd wordt dan worden er te hoge eisen gesteld op cognitief, emotioneel en sociaal gebied, waarbij de men het ontwikkelingsniveau van de leerling hoger inschat dan in werkelijkheid het geval is. De draaglast is in zo’n geval groter dan de draagkracht. Onderschatting of ook wel betutteling is wanneer iemand op een lager cognitief ontwikkelingsniveau wordt ingeschat dan dat bepaald is door een meetinstrument. Ook in dit geval is de draaglast groter dan de draagkracht. Belangrijk voor VSO en PrO jongeren is dat er gekeken wordt naar wat de draagkracht van deze persoon is met zijn

mogelijkheden en beperkingen. En dat er ook gekeken wordt naar welke behoeftes hij heeft met betrekking tot de draaglast. Er moet gezocht worden naar een balans tussen de draagkracht en de draaglast, kortom geen overvraging en ook geen betutteling. Hierin ligt een taak voor de leerkracht weggelegd. Want gevolgen van zowel overvraging als betutteling is dat er zich psychische problemen zoals een depressie zich voor kunnen doen en er is ook een risico op overspannenheid met eventuele gedragsproblemen als gevolg (Sterkenburg, 2011).

5.5 Positie van ouders in voorbereiding op maatschappelijke participatie

Dat familieleden een belangrijke rol hebben in het leven van de geïnterviewde leerlingen bleek wel uit de antwoorden. Vijf van de zeven leerlingen zei tijdens het interview iets over zijn of haar familie. Zo gaf een leerling als reactie op de vraag: "Zou je graag zelf je eigen centjes verdienen of zou je liever naar de dagbesteding gaan?" als reactie, dat hij dat eerst aan papa en mama moest vragen (Interview 7). Twee leerlingen gaven aan dat hun ouders helpen bij het zoeken van passend werk/stageplek (Interview 11, Interview 14). Eveneens gaven twee leerlingen aan hetzelfde soort werk of stage te doen als een familielid. Een leerling gaf aan dat hij een maatschappelijke stage loopt samen met zijn moeder (Interview 9). De andere leerling gaf aan het liefste automonteur te willen worden omdat er meer automonteurs in zijn familie zijn. Onder andere zijn broer werkte als automonteur (Interview 13).

Volgens Ivan Boszormenyi-Nagy, Hongaars-Amerikaanse psychiater en psychotherapeut, ontstaat er door de geboorte een verbondenheid tussen ouders en kind(en andersom). Deze ontstane verbondenheid noemt hij existentiële of zijnsloyaliteit. Nagy is van mening dat deze loyaliteit zelfs onverwoestbaar is (Boszormenyi-Nagy, 2000). Er zijn meerdere mensen die boeken of artikelen hebben geschreven over dit thema. Karlan van Ieperen is één van hen en zij schrijft in haar boek "Contextuele Hulpverlening" dat een hulpverlener (of leerkracht) altijd rekening moet houden met deze verbondenheid tussen ouders en kind. Zo zouden negatieve opmerkingen over ouders of afwijzing van ouders invloed hebben op het begeleidingsproces. Het is volgens van Ieperen dus van belang om ouders ook te betrekken bij het begeleidingsproces (van Ieperen-Schelhaas, 2011).

5.6 Conclusie

‘Wat zijn de beelden en verwachtingen van VSO en PrO jongeren met betrekking tot hun voorbereiding op maatschappelijke participatie?’

De geïnterviewde leerlingen vonden het lastig om aan te geven hoe zij hun toekomst voor zich zien. Dit is een te abstract begrip. Wel konden de leerlingen aangeven welke stages en bijbehorende werkzaamheden zij leuk of niet leuk vonden om te doen. Voorbeelden van genoemde toekomstige werkplekken waren: Bij de groenvoorziening van de gemeente; bij een autogarage; in een restaurant of bij een winkel.

Leerlingen binnen het VSO en PrO worden aan de hand van ‘het landelijk doelgroepen model’ gescreend om te bekijken of het beter is dat zij richting (beschutte) arbeid of richting dagbesteding uitstromen. Er kan alleen sprake zijn van een disharmonisch profiel. Dat betekent dat een leerling bijvoorbeeld op basis van zijn verbale IQ score kan uitstromen naar arbeid, maar dat zijn score qua sociaal emotionele ontwikkeling te laag is waardoor toch besloten wordt dat de leerling uitstroomt naar dagbesteding.

Omdat VSO en PrO leerlingen hun toekomst niet zelf kunnen overzien en niet alles zelf kunnen regelen zijn zij hierin erg afhankelijk van hun leerkracht. Belangrijk is dat deze leerkracht bij elke leerling individueel een balans probeert te vinden tussen draagkracht en draaglast zodat er geen sprake is van overvraging of betutteling. Het gevolg hiervan kan namelijk zijn dat iemand depressies ontwikkelt of overspannenheid of gedragsproblemen krijgt.

Eveneens blijkt dat ouders een erg belangrijke rol spelen in het leven van de geïnterviewde leerlingen. Ouders denken mee over toekomstige stageplekken of banen en helpen het kind bij het maken van keuzes. Er is volgens Nagy spraken van een existentiële of zijnsloyaliteit tussen kind en ouder. In de voorbereiding naar maatschappelijke participatie spelen ouders, naast de invloedrijke positie van de leerkracht een belangrijke rol.

Hoofdstuk 6 | Interviews

6.1 Inleiding

‘Wat zijn volgens de jongeren, de opvoeders en het onderwijzend personeel belangrijke aandachtspunten met betrekking tot de voorbereiding op maatschappelijke participatie van VSO en PrO jongeren?’ (Deelvraag 5)

Om deze vraag te beantwoorden wordt gebruik gemaakt van de verkregen gegevens uit de interviews met het onderwijzend personeel en de ouders. Er wordt alleen ingegaan op de aandachtspunten die het meest uit de interviews naar voren kwamen. Vanuit de interviews met de leerlingen zijn geen aandachtspunten naar voren gekomen. De ouders gaven in de interviews vooral de kennis met betrekking tot wet- en regelgeving aan als aandachtspunt. Voor het onderwijzend personeel zijn dat: De betrokkenheid van verschillende partijen bij leerlingen; de rol van de gemeente, werkgevers, UWV en Wajong en als laatste de financiering

Ouders

6.2 Aandachtspunten van ouders met betrekking tot maatschappelijke participatie

In één van de drie interviews met ouders werd door beide ouders aangegeven dat het voor ouders lastig is om mee te krijgen wat er allemaal verandert in de wet- en regelgeving met betrekking tot maatschappelijke participatie. De eerste ouder geeft aan dat zij er toevallig in haar huidige baan mee te maken heeft, maar zij geeft ook aan dat als je als ouder niet in het vakgebied zit, je er niks van mee krijgt(4F54). Een volgende ouder geeft aan dat het CJG(Centrum Jeugd en Gezin) af en toe bij hen langs komt en dat zij op een gegeven moment ook wel wat vertellen(4F55). Ze vult daarbij aan dat als zij iets in het nieuws hoort, ze zich daarin gaat verdiepen, maar over het algemeen krijgt ze er weinig van mee(4F56).

Onderwijzend personeel

6.3 Aandachtspunten onderwijzend personeel met betrekking tot maatschappelijke participatie

Om dit gedeelte van de deelvraag te kunnen beantwoorden is er onderzocht welke aandachtspunten het geïnterviewde onderwijzend personeel heeft met betrekking tot maatschappelijke participatie van VSO en PrO jongeren. Deze worden achtereenvolgens toegelicht.

6.3.1 Betrokkenheid van verschillende partijen

Door het onderwijzend personeel werd in drie van de zes interviews iets gerefereerd aan de verschillende partijen die betrokken zijn bij de leerlingen. In één van de interviews wordt gezegd: “Hoeveel betrokkenen daar zijn; de gemeente, werkgevers, wij als school, stagebureau: Het is ontelbaar(2F40)” In een ander interview worden dezelfde partijen genoemd, maar daarbij ook de ouders(10F20). Door één van de leerkrachten wordt aangegeven dat de ouders veel meer betrokken kunnen worden bij het proces. Nu wordt opgemerkt dat ouders soms worden overvallen door iets(3F48). Deze leerkracht geeft aan dat er meer gesprekken met elkaar moeten komen. Dus niet alleen de leerkracht met de werkgever, maar alle partijen bij elkaar om één tafel(3F46; 3F51).

6.3.2 Rol van de gemeente

Over de rol van de gemeente kwamen zowel positieve, als negatieve ervaringen naar voren tijdens de interviews. In één van de interviews was de leerkracht positief over de rol van de gemeente. In dat interview werd gezegd dat het contact met de gemeente best wel intensief is. Er kan gewoon worden gebeld en de lijnen zijn kort(2F70). Daarnaast wordt gezegd dat alle leerlingen die uitstromen bekend zijn bij de gemeente en dat de gemeente de jongeren zelf opneemt en er een traject mee begint (6F19).

In de andere interviews kwamen andere ervaringen met betrekking tot de rol van de gemeente naar voren. In deze interviews wordt er gezegd dat de gemeente de zaken nog op orde moet krijgen(6F52). Gemeentes weten niet goed wat ze moeten met deze doelgroep. In één van de interviews werd een voorbeeld gegeven van een bezoek van de gemeente aan de school om te zien wat de doelgroep was. Hun reactie was: “Oh, hebben jullie zo’n doelgroep? Moeten wij daar werk voor gaan zoeken(10F19)?” In de interviews wordt aangegeven dat de gemeente vaak nog niet voldoende kennis heeft van de maatschappelijke participatie van jongeren vanuit het VSO(1F13; 10F17).

6.3.3 Werkgevers

Over de toekomstige werkgevers komen in de interviews verschillende meningen naar voren. Er wordt in vier interviews door het onderwijzend personeel aangegeven dat het belangrijk is dat een bedrijf voor de doelgroep open staat. Daarbij wordt genoemd dat men dan de hoop heeft dat er meer leerlingen zullen worden aangenomen bij bedrijven(2F8; 2F36; 3F18; 15F38). In één van de interviews wordt de verantwoordelijkheid van het zorgen voor de banen bij de regering gelegd(10F25). In twee interviews wordt genoemd dat bedrijven het op dit moment als teveel werk zien en dat het teveel geld en mensen kost(2F63; 3F16).

6.3.4 UWV en Wajong

Het UWV keurt de jongeren. Als ze in aanmerking komen voor het doelgroepenregister moet er een passende werkplek voor hen worden gezocht(2F7). De ervaring tot nu toe is dat het UWV nog niet altijd precies weet hoe alles precies werkt(2F69). Sommige jongeren zitten in de uitkering en krijgen de Wajong waarschijnlijk hun hele leven lang(10F3). Wat door het onderwijzend personeel wordt ervaren is dat het UWV niet duidelijk heeft wanneer ze wel of geen Wajong uitkeren(6F53). Één van de leerkrachten geeft daarbij aan dat het UWV eigenlijk vanaf de leeftijd van 15,16 jaar af al bij de leerlingen betrokken moeten worden omdat ze nu op basis van één gesprek de Wajong toekennen(3F50).

6.4 Conclusie

‘Wat zijn volgens de jongeren, de ouders en het onderwijzend personeel belangrijke aandachtspunten met betrekking tot de voorbereiding op maatschappelijke participatie van VSO en PrO jongeren?’

Uit de interviews zijn meerdere aandachtspunten naar voren gekomen.

- In de eerste plaats hebben twee ouders aangegeven dat het lastig is om de ontwikkelingen in de wet- en regelgeving te volgen.
- Als tweede werd duidelijk dat er verschillende partijen betrokken zijn bij de maatschappelijke participatie van jongeren in het VSO. Er werd aangegeven dat er behoefte is aan meer samenwerking tussen deze partijen.
- Daarnaast werd er uitgebreider ingegaan op de rol van de gemeente. Één iemand was positief over de samenwerking met de gemeente en hun rol in de participatie. Er klonken ook andere geluiden over de rol van de gemeente. Vanuit de andere interviews kwam naar voren dat de gemeente maar beperkte kennis heeft van de doelgroep en nog niet goed is voorbereid op de participatie van jongeren uit het VSO.
- Als het gaat om de werknemers, wordt de hoop uitgesproken dat er in de toekomst meer leerlingen zullen worden aangenomen bij bedrijven. Daarbij is het belangrijk dat bedrijven het ook echt willen. De ervaring van een aantal van de respondenten is dat het op dit moment voor bedrijven teveel geld, tijd en werk kost.
- Als laatste werd over het UWV gezegd dat het duidelijker moet worden wanneer jongeren een Wajong krijgen. Momenteel wordt deze op basis van één enkel gesprek wel of niet toegekend. Hierbij wordt aangegeven dat het UWV al eerder zou moeten worden betrokken bij de leerlingen.

Hoofdstuk 7 | Conclusie, aanbevelingen, discussie en evaluatie

7.1 Inleiding

‘Wat zijn de beelden en verwachtingen van VSO en PrO jongeren en van de stakeholders met betrekking tot de voorbereiding op maatschappelijke participatie van VSO en PrO jongeren?’ (Hoofdvraag)

Om tot een antwoord op deze hoofdvraag te komen zal er aan de hand van de vijf speerpunten beschreven worden wat de uitkomsten zijn van dit onderzoek. Vervolgens zullen naar aanleiding van de conclusie specifiek voor de opdrachtgevers, VSO en/of PrO scholen, ouders en leerlingen aanbevelingen worden geschreven. Tot slot zal in de discussie en evaluatie kritisch worden teruggeblikt op het proces en wordt omschreven wat de betrouwbaarheid en validiteit hiervan is geweest. Daarbij wordt ook omschreven in hoeverre de doelstellingen zijn behaald.

7.2 Conclusie

Speerpunt 1: Beelden en verwachtingen over de maatschappelijke participatie van VSO en PrO jongeren. (Hoe ziet het werk er bijvoorbeeld uit?)

Vanuit het VSO zijn er verschillende uitstroommogelijkheden, waaronder betaalde arbeid. In de literatuur en de gehouden interviews is duidelijk geworden dat er al verschillende succesverhalen zijn van jongeren die uitstromen richting betaalde arbeid.

Leerlingen vertelden in de interviews dat zij bijvoorbeeld werken bij de groenvoorziening van de gemeente, in een autogarage, bij een restaurant of in een winkel. Deze werkplekken werden ook genoemd door ouders en onderwijzend personeel.

De beelden en verwachtingen die ouders en onderwijzend personeel hebben over de werkzaamheden die jongeren daar uit zullen voeren komen overeen. Beiden geven aan dat het belangrijk is dat de taken die de jongeren moeten uitvoeren vooral kleine, eenvoudige opdrachten moeten zijn.

Speerpunt 2: Beelden en verwachtingen ten aanzien van de vormgeving van het onderwijs gericht op toekomstige maatschappelijke participatie VSO en PrO leerlingen.

In het beleid en de uitstroomprofielen van het VSO en PrO wordt zichtbaar dat leerlingen zo veel mogelijk worden opgeleid richting betaalde arbeid. In 2013 is de wet kwaliteit (V)SO ingegaan en hierdoor hebben scholen de wettelijke plicht tot nazorg gekregen.

Uit de interviews met het onderwijzend personeel is duidelijk geworden dat de manier van lesgeven is veranderd. De lessen worden steeds meer afgestemd op stage en de toekomstige werkplek.

Leerkrachten gaven aan dat zij wanneer een kind start op school, de ouders vertellen dat het onderwijs meer wordt gericht op de praktische vaardigheden en minder op de cognitieve vooruitgang van het kind. Naar aanleiding van de interviews met ouders werd echter duidelijk dat zij dit anders ervaren. Zij gaven aan dat ze de behoefte hebben om meer te weten over de inhoud van het onderwijs dat hun kind krijgt.

Speerpunt 3: Beelden en verwachtingen ten aanzien van de drempels van VSO en PrO jongeren, zoals kwetsbaarheid in verband met beperking, met betrekking tot hun maatschappelijke participatie.

De drempels op het gebied van de kwetsbaarheid en beperkingen van de jongeren zijn: leeftijd, sociaal-emotionele ontwikkeling, sociale vaardigheden en communicatie. Zowel de ouders als de leerkrachten hebben aangegeven dat de leerlingen op het VSO erg jong zijn als ze keuzes moeten maken met betrekking tot hun toekomst. Daarnaast loopt de sociaal- emotionele ontwikkeling vaak niet synchroon met hoe de leerlingen overkomen. Leerlingen snappen het gedrag of de vragen van

anderen soms niet. In deze situaties kunnen jongeren worden overschat. Het is belangrijk dat de omgeving waar een leerling zich in bevindt hier rekening mee houdt. Op een eventuele werkplek is het belangrijk dat werkgevers hiermee om weten te gaan en dat zij leerlingen kunnen stimuleren om dingen te leren.

Het is belangrijk dat er voor de jongeren een balans is tussen de draagkracht en draaglast, zodat er geen sprake is van overvraging of betutteling. Het gevolg hiervan kan namelijk zijn dat de jongeren last krijgen van depressies, overspannenheid of gedragsproblemen.

Speerpunt 4: Beelden en verwachtingen over hoe de begeleiding van ouders en onderwijzend personeel positief kan bijdragen aan de maatschappelijke participatie van de VSO en PrO leerlingen.

Opvoeding speelt een belangrijke rol in het maken van keuzes met betrekking tot de opvoeding. Vroeger waren het alleen de ouders die hun kinderen opvoedden. Ouders spelen een belangrijke rol in het leven van leerlingen. Volgens Nagy is er een existentiële of zijnsloyaliteit tussen ouder en kind. Nu spelen school en maatschappij ook een belangrijke rol in de opvoeding. Leerkrachten geven leerlingen dingen mee door vanuit eigen ervaring te vertellen wat de leerlingen in de toekomst in het werkveld kunnen verwachten. Ouders houden in de opvoeding ook rekening met de voorbereiding op de maatschappelijke participatie van hun kind. Onderwerpen waar ze hun kinderen iets van leren zijn bijvoorbeeld financiën, vervoer en het op tijd komen. Dingen die ouders daarbij proberen is om te visualiseren, enthousiast te zijn, te motiveren en hun kinderen te stimuleren om zelf na te denken over eventuele oplossingen. Daarbij handelen ouders aan de hand van opgedane ervaringen met familie, vrienden of andere bekenden.

Speerpunt 5: Aandachtspunten met betrekking tot de voorbereiding op de maatschappelijke participatie van VSO en PrO jongeren.

Er zijn verschillende aandachtspunten met betrekking tot de maatschappelijke participatie van jongeren uit het VSO en PrO. In de eerste plaats spreekt het onderwijzend personeel hun zorgen uit over het feit dat leerlingen tijdelijke contracten krijgen. Ze maken zich zorgen over het moment waarop deze contracten zijn afgelopen, of het de jongeren dan zal lukken om opnieuw te gaan solliciteren en een baan te krijgen.

Daarnaast geven de ouders aan dat zij hun kind niet aan het werk zien gaan als er geen goede begeleiding is. De kinderen zullen altijd iemand nodig hebben die hen opdrachten geeft.

In de interviews met de ouders en het onderwijzend personeel komt naar voren dat er meerdere betrokken partijen zijn bij de jongeren. De samenwerking van die partijen is nog niet goed. Er is behoefte aan meer multidisciplinaire overleggen waarbij alle partijen aanwezig zijn.

Voor ouders is er weinig duidelijk over de veranderingen. Zij hebben behoefte aan meer duidelijkheid vanuit school.

Als laatste moet het UWV duidelijker krijgen wat de criteria zijn voor het wel of geen uitkering geven. Er wordt nu op basis van een gesprek bepaald of iemand de uitkering wel of niet krijgt. Het onderwijzend personeel geeft aan dat het goed zou zijn dat het UWV eerder wordt betrokken bij het proces van de participatie van de jongeren.

7.2 Aanbevelingen

De aanbevelingen zijn gericht op zowel BorisLijn als het onderwijs. Daarbij zijn de aanbevelingen geschreven voor BorisLijn, zij kunnen een adviserende rol spelen met betrekking tot het onderwijs van scholen die BorisLijn aanschaffen.

Speerpunt 1 – Maatschappelijke participatie en arbeidstoeleiding

- BorisLijn is een goede aanpak om jongeren op het VSO en PrO toe te leiden richting arbeid. Door middel van de deelcertificaten waar BorisLijn specifieke taken van leerlingen certificeert wordt er rekening gehouden met de mogelijkheden van de leerlingen. Hierbij is het voor BorisLijn belangrijk dat zij zich bewust blijven van de beperkingen van de leerlingen waardoor de meeste van hen nooit volledig zelfstandig zullen functioneren.
- BorisLijn biedt voor verschillende sectoren materiaal aan: De sector Horeca-voeding-voedingsindustrie, Dienstverlening en Zorg, Plant (of groene) Leefomgeving, Bouwen-Wonen-Onderhoud en Product & Proces, zodat de leerlingen doelgerichter in deze richtingen kunnen worden opgeleid. In de interviews is duidelijk geworden dat nog niet alle betrokkenen het gevoel hebben dat de keuze bij de leerling ligt. Voor BorisLijn is het belangrijk dat scholen worden gestimuleerd om over zoveel mogelijk sectoren onderwijs aan te bieden zodat de leerlingen zich breder kunnen oriënteren en zich een beter beeld kunnen vormen van hun mogelijk toekomstige werk. Hierbij moet niet worden gekeken naar wat de school het makkelijkst vindt, maar naar wat de leerling wil. Dit kan door bij de gesprekken over de keuze die de leerling gaat maken, de leerling, de leerkracht en een ouder aanwezig te laten zijn. Op die manier zijn er meerdere partijen die in de gaten kunnen houden waar het belang van de keuze wordt gelegd.

Speerpunt 2 – Onderwijs

- Bij de voorbereiding op maatschappelijke participatie is het belangrijk dat ouders meer begeleiding krijgen bij alles wat er speelt rondom het kind en zijn of haar voorbereiding op maatschappelijke participatie. Vanuit de interviews met de ouders is naar voren gekomen dat zij daar (bijna) niets van horen. Dit kan verbeteren als scholen drie keer per jaar een informatieavond houden over een actueel thema rondom het onderwijs, wet- en regelgeving of een ander relevant onderwerp wat betrekking heeft op de leerlingen. Daarbij is het belangrijk om bij ouders te onderzoeken waar hun behoeften liggen.
- Uit de interviews is naar voren gekomen dat het onderwijs bij voorkeur gericht moet zijn op de toekomst van de leerlingen. Bijvoorbeeld tijdens het vak rekenen moeten zij om leren gaan met geld. Voor BorisLijn is het ook van belang om dit aan te kaarten bij de scholen die met de methode BorisLijn willen gaan werken. Er kan dan door de school die BorisLijn heeft aangeschaft, worden nagedacht over wat er nog ontbreekt in hun onderwijs om leerlingen volwaardig op te kunnen leiden richting maatschappelijke participatie. Er wordt aangegeven dat wanneer de oude manier van lesgeven wordt aangehouden, leerlingen geen vooruitgang mee boeken en stil komen te staan. Wanneer wordt gericht op een nieuwe, meer praktijkgerichte, vorm van onderwijs is de ervaring dat leerlingen beter klaar zijn voor het werkveld.

Speerpunt 3 – Drempels met betrekking tot de beperking

- Een drempel is dat leerlingen erg jong zijn als ze keuzes moeten maken die betrekking hebben op hun toekomst. Er kan worden gekeken naar hoe leerlingen hier vanaf het moment dat ze op school komen al in kunnen worden voorbereid bijvoorbeeld door de leerlingen te stimuleren om zelf na te denken over hun toekomst. Dit kan beginnen bij het oefenen met het maken van kleine keuzes. Dit kan bij leerlingen worden getraind door hen zelf te laten nadenken wat belangrijk is bij het maken van een keuze.

- Een terugkerend thema wat ook als de jongeren aan het werk gaan, terug zal blijven komen is hoe je een goede balans kunt vinden tussen overvragen en betuttelen. Hierbij kan het helpend zijn om de werkgevers een training aan te bieden waarin zij informatie krijgen aan de hand van het doelgroepenmodel, waarbij wordt gekeken naar de ontwikkelingsleeftijd en de daarbij behorende kenmerken. Van daaruit kunnen werkgevers handvaten aangeboden krijgen over hoe zij het beste kunnen handelen als ze een jongere met een beperking begeleiden.

Speerpunt 4 – Opvoeding

- Voor de ouders, de leerkrachten en de toekomstige werkbegeleiders is het van belang dat zij meer met elkaar communiceren over de te volgen route van de jongere richting zijn/haar maatschappelijke participatie. Dit biedt duidelijkheid voor iedere betrokkene en zal het groeiproces van de leerling ten goede komen. Dit contact kan worden vergroot door de eerder genoemde informatieavonden en de betrokkenheid van ouders bij gesprekken rondom de keuze van hun kind.

Speerpunt 5 – Aandachtspunten

- Het is aan te raden om multidisciplinaire overleggen te plannen met alle betrokken partijen. Deze overleggen zorgen voor meer duidelijkheid voor school, ouders, werkgevers, gemeente en eventueel het UWV. Door deze overleggen gezamenlijk te hebben kan het proces rondom een leerling doelmatiger worden.
- Als leerlingen van school gaan is het belangrijk dat er na de wettelijke nazorgplicht van twee jaar door school altijd begeleiding blijft voor de jongeren. De meeste van de VSO en PrO jongeren zullen nooit voor de volle 100% zelfstandig kunnen werken en daarom is het belangrijk dat er duidelijkheid komt over wie er verantwoordelijkheid neemt op de werkvloer als er vragen of problemen zijn of gewoon om een aanspreekpunt te hebben.

7.3 Product

Dit product bestaat uit een Mindmap waarin een zevental punten zijn vermeld waar BorisLijn wellicht iets mee kan. Zodat de Boris Aanpak nog beter toepasbaar wordt in de praktijk.

7.4 Discussie

Tijdens dit onderzoek is gebleken dat het thema “Maatschappelijke participatie van VSO en PrO leerlingen” erg actueel is. Opvallend was wel dat er nog niet eerder onderzoek is gedaan naar de beelden en verwachtingen met betrekking tot de voorbereiding op maatschappelijke participatie van VSO en PrO jongeren.

7.4.1 Vervolgonderzoek

Verandering van de samenleving

Het is raadzaam om op landelijk niveau verder onderzoek te doen naar de beelden en verwachtingen van betrokkenen zoals bij overheidsinstellingen, bedrijven en/of ouderorganisaties met betrekking tot de voorbereiding op maatschappelijke participatie van VSO en PrO jongeren. Deze partijen zijn in dit onderzoek niet meegenomen, maar lijken wel mede van invloed te zijn op de mate waarin en de manier waarop VSO en PrO jongeren maatschappelijk participeren.

Vormgeving latere begeleiding VSO en PrO jongeren

Een ander aspect dat naar voren kwam tijdens dit onderzoek is dat met name ouders behoefte hebben aan duidelijkheid met betrekking tot de manier waarop hun kind begeleid gaat worden in zijn of haar toekomstige werk. Het is daarom raadzaam om onderzoek te doen naar de mogelijkheden in de begeleiding van VSO en PrO jongeren wanneer zij niet meer onder begeleiding van hun VSO of PrO school staan. Het zou waarschijnlijk veel onzekerheid wegnemen wanneer dit aspect helder is voor iedereen.

7.5 Evaluatie

De productevaluatie is aan de hand van een SWOT-analyse weergegeven. Deze evaluatie bevat onder andere een kritische terugblik op beslissingen die van invloed zijn geweest op de kwaliteit van het eindproduct. Vervolgens wordt beschreven of de doelstellingen die voorafgaand aan het onderzoek zijn opgesteld behaald zijn. In de procesevaluatie worden vervolgens de betrouwbaarheid en de validiteit van het onderzoek weergegeven. Daarnaast bevat deze paragraaf een kritische terugblik op de rol van de onderzoekers en op de keuzes die tijdens het onderzoek gemaakt zijn.

7.5.1. Productevaluatie

Sterkte

Breed draagvlak: Het onderzoek is een verbredend onderzoek, de breedte uit zich in macro-, meso- en microniveau. Beginnend bij de in de literatuur geschetste beelden, verwachtingen en verhalen waarin naar voren komt hoe er in de maatschappij gedacht wordt over de voorbereiding op maatschappelijke participatie van VSO en PrO jongeren(macro-niveau). Daarna wordt er gekeken hoe onderwijzend personeel en ouders kijken naar de voorbereiding op maatschappelijke participatie van VSO en PrO jongeren(mesoniveau) en tot slot wordt belicht hoe de VSO jongeren zelf aankijken tegen hun voorbereiding op maatschappelijke participatie(microniveau). Hierdoor wordt het onderzoek op groot vlak gedragen.

Samenwerking: Tijdens het onderzoek is er veel overleg geweest over de gang van zaken. Ook zijn de interviews samen voorbereid en ook samen gehouden. Tijdens de samenwerking is er steeds gekeken op welke manier de onderzoekers in hun kracht kwamen te staan wat betreft de beste taakverdeling.

Rolverdeling tijdens interviews: Voorafgaand aan de interviews is er een roloverdeling gemaakt waarbij de één verantwoordelijk werd voor de vraagstelling en de inhoud en de ander verantwoordelijk werd voor het proces. Hierdoor is ervoor gezorgd dat de eigen meningen van de onderzoekers niet teveel naar voren kwamen, maar dat er vooral in is gegaan op wat de respondent aandroeg.

Zwakte

Beperkte beschikbaarheid respondenten: Er konden helaas niet op beide scholen interviews met ouders gehouden worden. Dit is opgevangen door op de ene school meer interviews met ouders te houden. Door de verschillen tussen de twee VSO scholen kan het zijn dat de ouders verschillen qua zienswijze met betrekking tot de voorbereiding op maatschappelijke participatie van VSO en PrO jongeren. Dit is nu niet in het onderzoek naar voren gekomen.

Invloed vraagstelling: Doordat het onderzoek draait om het in kaart brengen van beelden en verwachtingen is het van belang om als onderzoeker een objectieve houding aan te nemen tijdens interviews. Ondanks dat kwamen er soms toch subjectieve vragen langs doordat er soms toch onbewust een mening gevormd wordt ten aanzien van de speerpunten. Ook zijn respondenten soms beperkt in hun vrijheid om te praten, omdat de topics als leidraad dienden voor het gesprek.

Kans

Medewerking opdrachtgevers: Aan het begin van het onderzoek hadden de opdrachtgevers al geregeld dat één VSO school hun medewerking wilde verlenen. Toen het wat moeite kostte om een tweede VSO of PrO school te vinden die mee wilde werken hebben de opdrachtgevers tips gegeven met betrekking tot personen die er konden worden benaderd. Op die manier zijn is de tweede VSO school in beeld gekomen. Binnen deze twee VSO scholen was iedereen bereid om mee te werken aan het onderzoek, wat de samenwerking erg fijn maakte.

BorisLijn informatiedag: De onderzoekers mochten als gast naar de BorisLijn informatiedag komen. Op deze dag is er veel kennis verkregen (achtergrond-)informatie over de BorisLijn Aanpak en konden nieuwe connecties worden gemaakt met geïnteresseerden in BorisLijn. Deze dag zorgde voor nieuwe inspiratie die mee kon worden genomen in het onderzoek.

Bedreiging

Reflectievermogen: Het onderzoek bestaat grotendeels uit het in kaart brengen van beelden en verwachtingen van respondenten met betrekking tot de voorbereiding op maatschappelijke participatie van VSO en PrO jongeren. Tijdens de interviews is er veel gevraagd van het reflectievermogen van de betrokken respondenten. Het reflectievermogen, het kunnen verwoorden van welke beelden en verwachtingen er zijn, is per respondent erg verschillend. Dit heeft effect gehad op de bruikbaarheid van de interviews. Een beeld of verwachting altijd subjectief en dit heeft voor veel verschillende informatie gezorgd. Met als gevolg dat het lastig was om eenduidige conclusies te trekken.

Veranderde onderzoeksvraag: Er is in het begin van het onderzoek een wijziging doorgevoerd ten aanzien van de onderzoeksvraag. Dit zorgde in het begin voor enige verwarring omdat er gezocht moest worden naar een nieuwe invulling van het onderzoek. Dit heeft uiteindelijk geen verdere gevolgen gehad op het eindproduct.

7.5.2 Doelstelling

De doelstelling voor het onderzoek luidt: *“Het doel is dat er aan de hand van resultaten van het literatuuronderzoek en de interviews met onderwijzend personeel, ouders en VSO leerlingen in kaart is gebracht wat de beelden en verwachtingen zijn met betrekking tot de maatschappelijke participatie van VSO en PrO jongeren en wat dit vervolgens betekent met betrekking tot de voorbereiding op maatschappelijke participatie van VSO en PrO jongeren. Uit deze resultaten van het literatuuronderzoek en de interviews zullen conclusies en aanbevelingen voortvloeien.”*

Met behulp van de hoofd- en deelvragen is de doelstelling behaald. Door middel van literatuuronderzoek is onderzocht welke maatschappelijke ontwikkeling er zich sinds 1998 heeft

afgespeeld met betrekking tot de voorbereiding op maatschappelijke participatie van VSO en PrO jongeren. Tevens is er gekeken welke beelden, verwachtingen en verhalen er in de literatuur geschetst zijn met betrekking tot de voorbereiding op maatschappelijke participatie van VSO en PrO jongeren. Daarnaast is er door de interviews naar voren gekomen welke beelden en verwachtingen onderwijzend personeel, ouders en VSO leerlingen hebben met betrekking tot de voorbereiding op maatschappelijke participatie van VSO en PrO jongeren.

Na het analyseren van de literatuur en de interviews was het mogelijk om conclusies en aanbevelingen te schrijven. Deze zijn toegeschreven aan BorisLijn, het onderwijzend personeel op VSO en PrO scholen, ouders van VSO en/of PrO jongeren en VSO en PrO leerlingen zelf. Voorafgaand aan de uitvoering van dit onderzoek is er per betrokken partij (de opdrachtgevers vanuit BorisLijn, het onderwijzend personeel, ouders, VSO en PrO jongeren) een aparte doelstelling opgesteld. Deze doelstellingen kunnen op dit moment nog niet geëvalueerd worden, omdat de toekomst uit moet wijzen of dit onderzoek de betrokken partijen nieuwe inzichten heeft opgeleverd. Daarentegen lijkt het aannemelijk dat dit onderzoek de betrokken partijen nieuwe inzichten oplevert, omdat er nog niet eerder onderzoek is gedaan naar de beelden en verwachtingen die deze partijen hebben met betrekking tot de voorbereiding op maatschappelijke participatie van VSO en PrO jongeren.

7.5.3 Procesevaluatie

Gebruik van meerdere onderzoeksmethoden

Er is gebruik gemaakt van meerdere onderzoeksmethoden: Literatuuronderzoek en interviews. Door meerdere onderzoeksmethoden te gebruiken is de onderzoeksvraag vanuit verschillende invalshoeken onderzocht en belicht.

Literatuur

De basis van het literatuuronderzoek was om de in de literatuur geschetste beelden, verwachtingen en verhalen welke betrekking hadden op de voorbereiding op maatschappelijke participatie van VSO en PrO jongeren in kaart te brengen. Al gauw bleek dat, alvorens wij deze beelden, verwachtingen en verhalen in kaart konden brengen, het van belang was om inzichtelijk te maken welke maatschappelijke ontwikkelingen er plaatsgevonden hebben met betrekking tot de voorbereiding op maatschappelijke participatie van VSO en PrO jongeren. Want bij het bestuderen van de in de literatuur geschetste beelden, verwachtingen en verhalen liepen werd duidelijk dat veel bronnen een ander aspect met betrekking tot de voorbereiding op de maatschappelijke participatie van VSO en PrO jongeren belichtten. Om die reden was de informatie waarbij beelden, verwachtingen en verhalen werden geschetst beperkt en is er gebruik gemaakt van de literatuur die beschikbaar was.

Het literatuuronderzoek is door twee onderzoekers gedaan. Nadat de literatuur deelvraag geschreven was, hebben de opdrachtgevers en afstudeerbegeleider de uitwerking van de deelvraag doorgelezen. Mede door hun kennis en feedback is de kwaliteit van het onderzoek verbeterd.

Interviews

Zoals in de productevaluatie te lezen is, zijn de interviews gezamenlijk voorbereid. De onderzoekers hebben hier hun bijdrage aan geleverd door actief na te denken over de informatie die belangrijk was voor het onderzoek. Daarnaast is er na het eerste interview overleg geweest om te kijken of de manier van interviewen resulteerde in bruikbare informatie. Zo kon de kwaliteit van de interviews die volgden worden geoptimaliseerd. Ook was er na elk interview een evaluatiemoment om elkaar feedback te geven.

Veertien van de zestien interviews zijn samen afgenomen. Er was steeds één onderzoeker hoofdinterviewer en de andere onderzoeker had als taak om bij te springen in gevallen waarbij er te veel uitgeweken werd van het onderwerp. Op deze manier is het optimale uit de interviews gehaald.

Tevens waren beiden op deze manier volledig betrokken bij het onderzoek waardoor de kwaliteit ook werd verbeterd.

Tijdens het onderzoek bleek dat er maar op één van de twee VSO scholen interviews met ouders af konden worden genomen. Om te voorkomen dat er een te eenzijdig beeld naar voren zou komen is ervoor gekozen om op deze VSO school meer ouders te interviewen, vijf ouders in plaats van drie, zodat van een groter aantal respondenten de beelden en verwachtingen werden meegenomen in het onderzoek.

Tevens bleek dat het lastiger was om bruikbare informatie uit de leerlingen interviews te krijgen dan dat de verwachting van te voren was. Het merendeel van de leerlingen bleek het lastig te vinden om over werk, stage en toekomst te praten, waardoor er korte antwoorden op vragen werden gegeven.

Ten behoeve van de validiteit zijn de interviews verbatim, letterlijk uitgetypt. Elk gesproken woord is letterlijk uitgetypt, waardoor er aangesloten kon worden bij de taal die de respondenten gebruikten. Er is 'grounded' gelabeld, waardoor de taal van de respondent gewaarborgd is. De bruikbare fragmenten zijn gefragmenteerd en gelabeld en daar uit voortvloeiend is een kernlabelschema ontstaan. In dit schema kan men de fragmenten op fragmentnummer gemakkelijk terugvinden. Omdat het geven van labels subjectief is, hebben we er voor gekozen om allebei te labelen, zodat de betrouwbaarheid van de labels toenam.

Bibliografie

- Abma, P. (sd). *Mijn Methoden* . Opgehaald van OnderwijsTraining:
<http://www.onderwijstraining.nl/mijn-methoden>
- Abma, P., & Steendam, F. (2017). *De BorisLijn*. Opgehaald van BorisLijn: <http://borislijn.nl/>
- Baarda, B., Bakker, E., Julsing, M., Fischer, T., Peters, V., & Velden, T. v. (2013). *Basisboek kwalitatief onderzoek*. Houten: Noordhoff Uitgevers.
- Berendsen, E., Stoutjesdijk, M., Ende, I. v., Havinga, H., Spaan, B., & Rijssen, J. v. (2011). *Wajongmonitor: tweede rapportage*. Amsterdam: UWV.
- Boer, M. (2015). Thema: De zorgperikelen van de participatiesamenleving. *Podium voor Bio-ethiek*, 20-23.
- Bors, G. (2016). Ik wil naar school. *Balans*, 10.
- Boszormenyi-Nagy, I. (2000). *Grondbeginselen van de contextuele benadering*. Haarlem: De Toorts.
- Centrum Jeugd en Gezin. (sd). Opgehaald van Centrum Jeugd en Gezin Maasland :
www.centrumjeugdengezin-maasland.nl
- de Groot, L., & Roerdink, Y. (2016, Januari 7). *Gemeenten niet klaar voor jonggehandicapten*.
Opgeroepen op December 2016, 24, van NOS: <http://nos.nl/nieuwsuur/artikel/2079179-gemeenten-niet-klaar-voor-jonggehandicapten.html?title=gemeenten-niet-klaar-voor-jonggehandicapten>
- De Rijksoverheid. (2016, December 6). *Participatiewet*. Opgeroepen op December 24, 2016, van Rijksoverheid: <https://www.rijksoverheid.nl/zoeken?trefwoord=participatiewet>
- De Rijksoverheid. (2016, december 19). *Werken met arbeidsbeperking*. Opgeroepen op December 24, 2016, van Rijksoverheid: <https://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/werken-met-arbeidsbeperking/inhoud/meer-banen-mensen-arbeidsbeperking>
- de Roos, M., & Bloem, M. (2014, Oktober 2). *Uit het voortgezet speciaal onderwijs, en wat dan?*
Opgeroepen op Januari 10, 2017, van Onderwijs in Cijfers:
<https://www.cbs.nl/NR/rdonlyres/525202E8-151D-4C73-8BC2-A5E0B12A802D/0/2014Uithetvoortgezetspeciaalonderwijsendanart.pdf>
- De sociaal-emotionele ontwikkeling. (2010). In L. Nijgh, & A. Bogerd, *Basisboek ondersteuning aan mensen met een verstandelijke beperking* (pp. 74-75). Den Haag: Boom Lemma uitgevers.
- Divosa. (sd). *Participatiewet*. Opgehaald van Divosa:
<https://www.divosa.nl/onderwerpen/participatiewet>
- Eerste Kamer der Staten-Generaal. (2013, december). *Invoeringswet Participatiewet* . Opgehaald van Eerste Kamer: https://www.eerstekamer.nl/wetsvoorstel/33161_invoeringswet
- Eerste Kamer der Staten-Generaal. (2016, november 15). *Stroomlijning van de loonkostensubsidie op grond van de Participatiewet* . Opgehaald van Eerste Kamer der Staten-Generaal:
https://www.eerstekamer.nl/wetsvoorstel/34514_stroomlijning_van_de
- Evers, M. (2016). Je moet een realistische optimist zijn. *Balans*, 24.
- Jehoel-Gijsbers, G. (2010). *Beperkt aan het werk*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.

- Kerndoelen in het voortgezet speciaal onderwijs.* (2013, Juni 27). Opgeroepen op mei 8, 2017, van Passend Onderwijs: <https://www.passendonderwijs.nl/nieuws/kerndoelen-in-het-vso/>
- Klijnsma, J. (2015, juli). Resultaten eerste tussentijdse meting banenafspraken . Den Haag: Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid.
- Klijnsma, J. (2016, juli 14). *Jetta Klijnsma*. Opgehaald van Rijksoverheid: <https://www.rijksoverheid.nl/regering/inhoud/bewindspersonen/jetta-klijnsma/documenten/brieven/2016/07/14/verzamelbrief-bijlage-teksten>
- Kommer, M. (2016). *Passend onderwijs, passend werk*. Opgehaald van Max Kommer: <http://www.vanwaardelokaal.nl>
- Landelijk Expertise Centrum Speciaal Onderwijs. (2016). *Landelijk model doelgroepen VSO*. Utrecht : Landelijk Expertise Centrum Speciaal Onderwijs.
- Messing, C., & Valkestijn , M. (2014). *Arbeidstoeleiding kwetsbare jeugd* . Utrecht: Nederlands Jeugdinstituut .
- Meteren, W. v. (2014, april 9). Participatiewet is gedoemd te mislukken. *Trouw*.
- Mijn werknemer heeft een Wajong-uitkering of valt onder de Participatiewet.* (z.d.). Opgeroepen op Maart 2017, 4, van UWV werken aan perspectief: <http://www.uwv.nl/werkgevers/werknemer-met-uitkering/werknemer-heeft-wajong-of-valt-onder-participatiewet/detail/banenafspraken>
- Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid. (2007). *Iedereen doet mee*. Den Haag: Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid.
- Movisie. (2016, juli 15). *Participatiewet: mensen met een beperking werken vaker bij reguliere werkgever*. Opgehaald van Movisie: <https://www.movisie.nl/artikel/participatiewet-mensen-beperking-werken-vaker-reguliere-werkgever>
- Movisie. (2017, februari 17). *Dromen, durven, doen in Friesland*. Opgehaald van Movisie : <https://www.movisie.nl/artikel/dromen-durven-doen-friesland>
- Nederlands Jeugdinstituut. (2009). *Wie voedt de jeugd op?* Opgeroepen op mei 8, 2017, van Nederlands Jeugdinstituut: [http://www.nji.nl/nl/Download-NJi/Publicatie-NJi/\(302323\)-Themabericht-Wie-voedt-de-jeugd-op.pdf](http://www.nji.nl/nl/Download-NJi/Publicatie-NJi/(302323)-Themabericht-Wie-voedt-de-jeugd-op.pdf)
- Nieuwsuur. (2015, augustus 12). *Nieuwsuur*. Opgehaald van NPO: https://www.npo.nl/nieuwsuur/12-08-2015/VPWON_1235860
- Peters, M. (2009-2017). *De ontwikkeling van je schoolgaande kind*. Opgehaald van Anababa: <http://www.anababa.nl/ontwikkeling/kind>
- Raad voor Werk en Inkomen. (2009). *Kansrijker werken met Wajongers* . Den Haag: Raad voor Werk en Inkomen.
- SLO. (sd). *Uitstroomprofielen*. Opgehaald van SLO: <http://www.slo.nl/speciaal/vso/uitstroomprofielen/>
- Steendam, F., Abma, P., Kerkhofs, J., & Verwer, S. (2015, december). *Brochure Meedoen werkt*. Opgeroepen op Januari 10, 2017, van Voorlichting Participatiewet: <https://www.lecso.nl/file/53381/meedoen%2520werkt%2520BROCHURE.pdf>

- Sterkenburg, P. (2011). Bron van gedragsproblemen. Overvraging en ondervraging. *Markant*, 16-18.
- Suijker, F. (2007). *Verdubbeling van de instroom in de Wajong: oorzaken en beleidsopties*. Opgehaald van Centraal Planbureau : www.cpb.nl
- UWV. (2006). *Feiten en cijfers. Statistisch zakboekje 2006*. Amsterdam: UWV.
- UWV. (sd). *De beoordeling van uw arbeidsvermogen*. Opgehaald van UWV: <https://www.uwv.nl/particulieren/vragenwajong/>
- UWV. (sd). *Werknemer met uitkering*. Opgehaald van UWV: <https://www.uwv.nl/werkgevers/werknemer-met-uitkering/werknemer-heeft-wajong-of-valt-onder-participatiewet/detail/banenafpraak>
- van Ieperen- Schelhaas, K. (2011). *Contextuele hulpverlening*. Houten: Bohn Stafleu van Loghum.
- Verhave, M. (2017, Februari 27). *Opvoeden van een kind met een beperking*. Opgeroepen op mei 8, 2017, van Kenniscentrum kinder- en jeugdpsychiatrie: <http://www.kenniscentrum-kjp.nl/ouders/Positie-van-ouders/Opvoeding-van-een-kind-met-een-handicap>
- Weel, I. (2017, maart 30). Een baan voor iedereen met een beperking. *Trouw*, p. 19.
- Willem-Alexander, K. (2013, september 17). *Troonrede 2013*. Opgehaald van Rijksoverheid: <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/toespraken/2013/09/17/troonrede-2013>
- Wissink, C., Mallee, L., & Leer, M. v. (2009). *Ervaringen van werkgevers met Wajongers*. Den Haag: De Raad voor Werk en Inkomen.

Bijlage 1: Interviewprotocol onderwijzend personeel

Voorafgaand aan het interview:

- Interviewers voorstellen
- Uitleg onderzoek geven
- Opbouw van het interview uitleggen
- Toestemming vragen voor meeschrijven en gesprek opnemen
- Vragen naar de functie van de respondent ten opzichte van de leerlingen in het VSO en/of PrO

Inhoud interview:

Topics	Vragen
Vormgeving werk	- Welke toekomst ziet u voor uw leerlingen wat betreft hun maatschappelijke participatie? - Hoe ziet het toekomstige werk van uw leerlingen eruit? - Welke hoop heeft u met betrekking tot de toekomst van uw leerlingen?
Onderwijs	- Op welke wijze is het huidige onderwijsaanbod binnen deze school er op gericht om jongeren op te leiden naar maatschappelijke participatie? - Leren de leerlingen bepaalde vaardigheden aan? - Volgen de leerlingen bepaalde vakken/specialisaties/stages?
Drempels	- Wat vindt u er op een schaal van 0 tot 10 van dat uw leerlingen na hun opleiding hier, moeten werken om te kunnen participeren in de maatschappij? - Wat zijn uw angsten en/of positieve verwachtingen? - Wat zijn eventuele drempels in verband met de handicap van uw leerlingen?
Opvoeding	- Hoe draagt u zelf bij aan de voorbereiding op maatschappelijke participatie van uw leerlingen? <i>Bij directiemedewerkers wordt deze vraag op een andere manier gesteld:</i> - Wat is volgens u onmisbaar bij de voorbereiding op maatschappelijke participatie van uw leerlingen?
Aandachtspunten	- Welke verbeterpunten zijn er volgens u nodig met betrekking tot de voorbereiding op maatschappelijke participatie van VSO/PrO leerlingen?

Afsluiting

- Vragen wat de respondent van het interview vond
- Vragen of de onderzoeker nog contact mag opnemen als hij nog vragen heeft over het interview?
- Overhandigen bedankje

Bijlage 2: Interviewprotocol ouders

Voorafgaand aan het interview:

- Interviewers voorstellen
- Uitleg onderzoek geven
- Opbouw van het interview uitleggen
- Toestemming vragen voor meeschrijven en gesprek opnemen
- Vragen naar de relatie van de respondent ten opzichte van kind

Inhoud interview:

Topics	Vragen
Vormgeving werk	- Welke toekomst ziet u voor uw kind wat betreft hun maatschappelijke participatie? - Hoe ziet het toekomstige werk van uw kind eruit? - Welke hoop heeft u met betrekking tot de toekomst van uw kind?
Onderwijs	- Op welke manier begeleidt school, naar uw idee, uw kind zodat het in de toekomst kan gaan werken? - Leert uw kind bepaalde vaardigheden aan? - Volgt uw kind bepaalde vakken/specialisaties/stages?
Drempels	- Wat vindt u er op een schaal van 0 tot 10 van dat uw kind na zijn/haar opleiding hier, moet werken om mee te kunnen doen in de maatschappij? - Wat zijn uw angsten en/of positieve verwachtingen? - Wat zijn eventuele drempels in verband met de handicap van uw kind?
Opvoeding	- Hoe bereidt u zelf uw kind voor op zijn/haar toekomstige werk? - Bv. Leren zelfstandig taken te kunnen doen? - Vaardigheden leren?
Aandachtspunten	- Wat is er volgens u nodig zodat uw kind na afloop van zijn/haar opleiding zo goed mogelijk mee kan doen in deze maatschappij?

Afsluiting

- Vragen wat de respondent van het interview vond
- Vragen of de onderzoeker nog contact mag opnemen als hij nog vragen heeft over het interview?
- Overhandigen bedankje